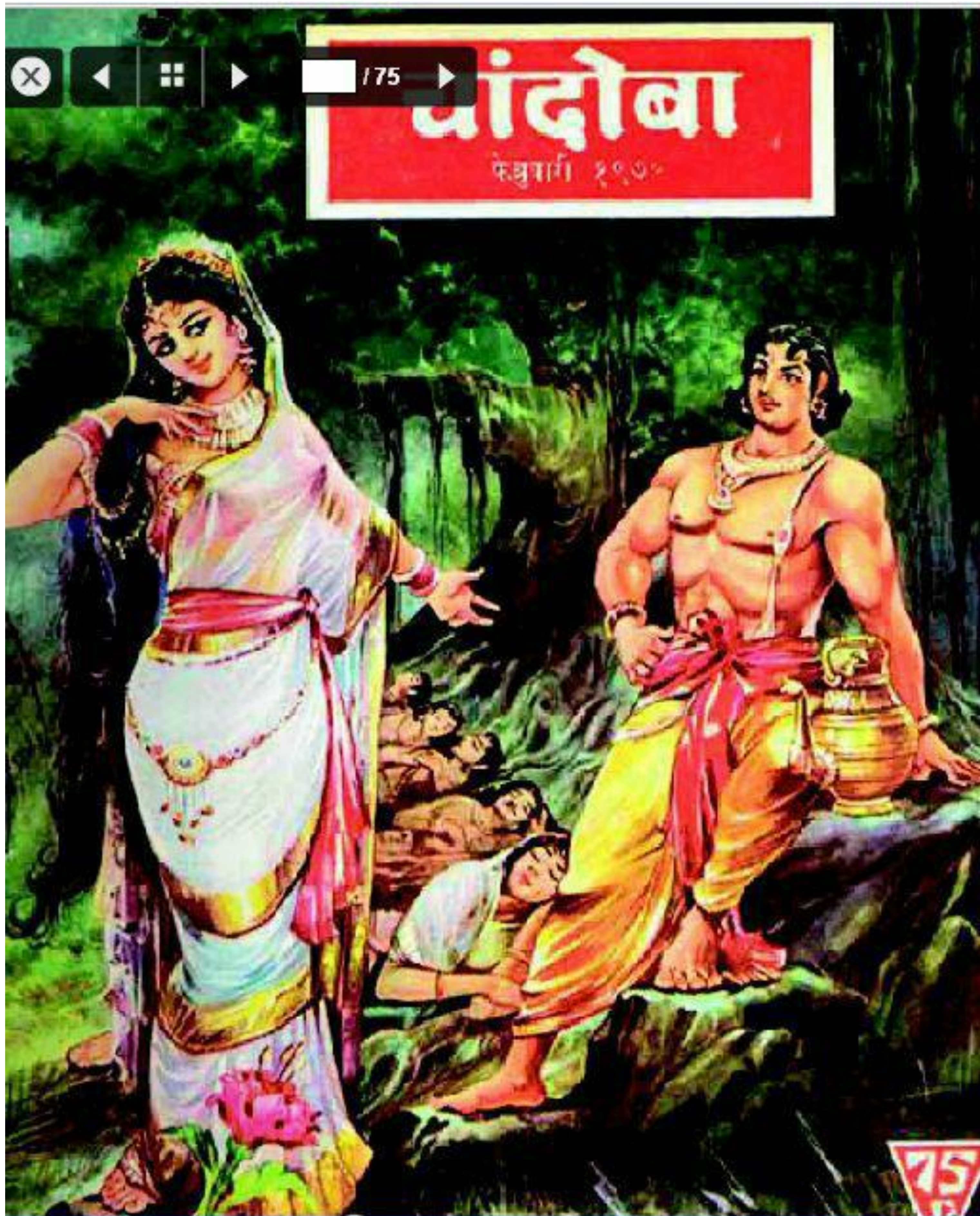

ांदोबा
फेब्रुवारी १९७
75

मातीतून सोने

एका गावी एक शेतकरी रहात असे. त्याला एक मुलगा होता. मुलगा लहान असतांनाच त्याची आई वारली. पुढे काही दिवसांनी शेतकरी सुद्धा आजारी पडला. त्याला वाटले की त्या आजारातून तो उठणार नाही. म्हणून त्याने मुलाला जवळ बोलावून म्हटले–"बाळ, मी गरीब आहे. म्हणून तुझ्या साठी मी जमीन जुमला काही ठेवू शकलो नाही. परंतु मी तुला आशीर्वाद देतो की तुझ्या हातात माती देखील सोने होईल. बाप वारल्यावर मुलाने श्रद्धा व भक्तिपूर्वक बापाचे स्मरण करून पुष्कळ परिश्रम केले आणि शेतीभाती केली. त्याला आपल्या प्रयत्नात पुष्कळ यश मिळाले व इतके पैसे त्याच्याजवळ जमा झाले की त्याने द्राक्षाचा एक मळा विकत घेतला. त्याने आपल्या मळ्यात देखील पुष्कळ मेहनत केली अन् खूप द्राक्षे लागली.

हळूहळू त्याने फळांच्या आणखी काही बाग विकत घेतल्या. मासे धरण्यासाठी एक होडीपण विकत घेतली आणि तेलघाणीत तेल काढण्याचे काम पण सुरू केले. तेलाच्या व्यापारात व मासे धरण्याच्या धंद्यात त्याला पुष्कळ फायदा होऊ लागला हळूहळू त्या गांवच्या श्रीमंतात त्याची गणना होऊ लागली. तो जे काम करी त्यात त्याला फायदाच फायदा होई. आता तो थोड्या आरामात राहू लागला. त्याच्याकडे पैसे असल्यामुळे एका श्रीमंताच्या मुलीशी त्याचे लग्न झाले.

एकदा त्याला आपल्या नशिबावर शंका आली. तो आपल्या एका जीवश्च कंठश्च मित्राला म्हणाला–"मित्रा! माझ्या शक्ती बाहेर नशिबाने मला दिले आहे. कारण इतके सहज एवढे मोठे ऐश्वर्य मिळाले आहे की ते पाहून केव्हां केव्हां असे वाटते की ते तितकेच सहजी माझ्या हातून निसटून पण जाईल. म्हणून माझे नुकसान होईल असे काही तरी करून पहावेसे वाटू लागले आहे. नुकसानच नुकसान होईल असे काही सुचव, म्हणजे फालतू पैसे निघून तरी जातील."

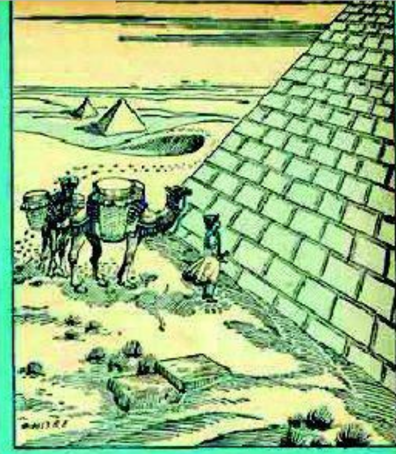
मित्राने त्याला विचारले–"खजूर कोठे मिळतो?"

"कैरोहून येतो, तुला माहीत नाही का?" तो तरुण म्हणाला.

"मग असे कर, खजूर आपल्या बाजारात विकत घे आणि तो कैरोला घेऊन जाऊन वीक म्हणजे तुला पाहिजे आहे ते होईल. येथे जास्त किमतीवर विकत घेऊन कैरोच्या बाजारात स्वस्त विकावे लागले म्हणजे नुकसान होईल." मित्राने सल्ला दिला.

त्या तरुणाला मित्राचा सल्ला आवडला. त्याने बाजारात कैरोहून आलेला जेवढा खजूर होता तो सर्व विकत घेतला. कित्येक उंट भाड्याने मागून घेऊन त्यांच्या पाठीवर तो खजूर लादून कैरोला निघाला.

कित्येक दिवस वाळवंटातून प्रवास करीत करीत तो पिरामिडच्या त्या प्रसिद्ध देशात सुमारे एका महिन्याने पोचला. तेथे पोचल्या-

वर त्याला आश्चर्याचा धक्काच बसला. समोरून इजिप्त देशाचा सुलतान पांढऱ्या घोड्यावर बसून येत होता. त्याच्या बरोबर कित्येक नोकर होते आणि प्रत्येकाच्या हातात एकेक चाळणी होती.

त्या तरुणाने सुलतानाला नम्रपणे कोर्निश करून विचारले–"जहापनाह, आपल्या बरोबर आलेल्या या नोकरांच्या हातात या चाळण्या कशा काय?"

सुलतान म्हणाला–"काय सांगू, आज मी याच घोड्यावर या बाजूने फिरायला निघालो होतो. तेव्हां माझ्या बोटातली अंगठी खाली पडली. ही अंगठी आमच्या

लग्नाच्या वेळी प्रेमाची खूण म्हणून आमच्या बेगमने आमच्या बोटात घातली होती. ती अंगठी मला स्वत:च्या प्राणापेक्षा जास्त मोलाची वाटते. म्हणून ती मिळेपर्यंत मी सर्व वाळवंट चाळून पाहण्याचे ठरविले आहे."

नंतर राजाने त्या तरुणाला विचारले– "पण हे सांग, तू कैरोला कशासाठी जातो आहेस?"

"मी हा खजूर विकायला घेऊन जातो आहे!" तो तरुण म्हणाला.

राजाने चकित होऊन विचारले–"अरे खुळ्या, व्यापारी कैरोहून परगावला खजूर विकायला घेऊन जातात. जरा खजुरांची झाडे तर पहा, खजुराचे घोस लोंबताहेत प्रत्येक झाडाला. हा खजूर विकून तुला काय मिळणार? एक छदाम तरी मिळेल का?" सुलतान व त्याचे सर्व शिपाई त्या तरुणाच्या मूर्खपणावर हसू लागले.

तो तरुण स्मित करून म्हणाला–"माझं नुकसान होईल म्हणता? अशक्य! कारण माझ्या वडिलांनी मला आशीर्वाद दिला आहे की मी मातीला हात लावला तर मातीचे सोने होईल." असे बोलत असता त्याने सहज वाळूत हात घालून मूठभर वाळू उचलली आणि आश्चर्य म्हणजे त्याच्या हातातली वाळू गळून पडली आणि त्याच्या हातात अंगठी मात्र उरली.

"हीच मी शोधत असलेली अंगठी!" सुलतान आनंदाच्या भरात ओरडून म्हणाला.

सुलतान म्हणाला–"तुझा बाप म्हणाला ते खरे आहे बाबा! तुझ्या हातातल्या वाळूतून सोन्याची अंगठी निघाली बघ." असे म्हणत सुलतानाने त्या तरुणाचा सगळा खजूर दुप्पट दाम देऊन विकत घेतला आणि त्याला मोठे इनाम दिले.

नुकसान सोसण्यासाठी कैरोला गेलेला तरुण भरपूर फायदा घेऊन घरी परतला.

कृतज्ञ गाढव

मोरोक्को देशातल्या एका गावी एक विहीर होती. विहीर गावाबाहेर होती. गावकरी त्याच विहिरीचे पाणी काढून आपल्या घरी वाहून नेत.

एक दिवशी मंसूर नावाचा एक तरुण युवक त्या विहिरीवर पाणी भरायला आला. तो शेजारच्या खजुराच्या झाडाखाली बसून पाणी भरायला येणाराजाणारांकडे पहात होता. तो या जगात एकटाच होता. एक चुलता होता, तो दुसऱ्या एका गावी रहात होता.

मंसूर खजुराच्या झाडाखाली बसला असता एका तरुण मुलीने विहिरीचे पाणी काढले व बुरखा बाजूला सारून पोटभर पाणी पिऊन घेतले. तेव्हां त्या मुलीचे रूप पाहून मंसूर चकितच झाला. त्याने, लग्न करायचे तर तिच्याशीच, असे मनाशी ठरविले. ती मुलगी पाणी भरून घरी निघाली तेव्हां मंसूर तिच्या पाठोपाठ गेला. त्या मुलीचे नाव अमीना असे होते. मंसूर अमीनाच्या बापाला जाऊन म्हणाला– "तुमच्या मुलीशी माझे लग्न करून द्याल का?"

अमीनाचा बाप एक व्यापारी होता. तो म्हणाला–"हे पहा मुला, माझ्या मुलीला आणखी पुष्कळ चांगली चांगली स्थळे सांगून आली आहेत. तुझ्याशी तिचे लग्न करून द्यायला मला मुळीच हरकत नाही. पण एक अट आहे, पांचशे तोळे चांदी तू दिली पाहिजेस."

मंसूर जवळ फक्त तीस तोळेच चांदी होती.

"पांचशे तोळे चांदी म्हणजे थोडी जास्तच नाही का? पण मला काही दिवसांचा अवधी द्या." मंसूर अमीनाच्या बापाला म्हणाला.

श्री प्रदीप मु. मांजरेकर

"मी फक्त दहा दिवस थांबायला तयार आहे. तोंपर्यंत तू पांचशे तोळे चांदी आणू शकला नाहीस तर येथपर्यंत येण्याची तसदी घेऊ नकोस." अमीनाचा बाप म्हणाला.

मंसूर दहा दिवसांच्या आत परत येण्याचे वचन देऊन घरी परत आला. त्याच्या गल्लीत किंवा गावात त्याला चारशे सत्तर तोळे चांदी कोण देणार?

मंसूरला त्यावेळी त्याच्या चुलत्याची आठवण झाली. तो दूरच्या एका गावी रहात असे. त्याला मंसूरने कधी पाहिले नव्हते की त्याच्या चुलत्याने मंसूरला कधी पाहिले नव्हते. परंतु कदाचित आपली गरज पाहून तो कर्ज देईल ही आशा धरून मंसूर चुलत्याच्या गावी निघाला. गाव दूर होते. वाटेत एका जागी संध्याकाळ झाली तेव्हां झाडा खालीच मंसूर उजाडेपर्यंत पडून राहला. उजाडल्यावर तो आपल्या चुलत्याच्या गावी येऊन पोचला. गावात पाऊल टाकतांच समोर एक मनुष्य दिसला. त्याला मंसूरने आपल्या चुलत्याचे नाव सांगून तो कोठे राहतो हे विचारले.

त्या माणसाने एका गल्लीकडे बोट दाखविले व म्हणाला–"त्या गल्लीत पुढे गेलास की एका घराच्या आवाराची पडकी भिंत दिसेल. घर सुद्धा पडकेच आहे." त्या माणसाने घराची खूण मंसूरला छान समजावून सांगितली.

मंसूरला पहिल्याने वाटले होते की त्याचा चुलता चांगला श्रीमंत असेल. परंतु घराचे वर्णन ऐकले त्यावरून तो थोडासा निराश झाला. त्याने प्रत्यक्ष जाऊन घर पाहिले तेव्हां त्याचा उरला सुरला उत्साह पण थंड पडला. घर नुसते पडकेच नव्हते तर दगड गोटे व कचऱ्याचा ढीग घराच्या चारी बाजूला पडला होता. घरासमोर एक पांढरे मरतुकडे गाढव बांधलेले होते. गाढवाने मंसूरकडे पाहिले. त्याची केविलवाणी दृष्टी जणू विचारीत होती–"मला खायला काही घालशील का?"

मंसूरला त्या गाढवाची दया आली. खायला न मिळाल्यामुळे तो अशक्य दिसत होता. मंसूर बाजारात जाऊन थोडेसे गवत विकत घेऊन आला आणि त्याने ते गाढवा समोर टाकले. गाढव मान हलवून उतावीळ पणाने ते गवत खाऊ लागला. नंतर मंसूर घरात जाऊन आपल्या चुलत्याला भेटला व सलाम करून आपली ओळख दिली. मंसूरला भेटून त्याच्या चुलत्याला आनंद झाल्याचे दिसले नाही. तो स्वतःच्या खाण्यासाठी बाजारातून पावरोटी घेऊन आला होता. त्याचा एक लहानसा तुकडा तोडून मंसूरला खायला देत म्हणाला–"मी गरीबीत दिवस कंठित आहे, बाळ!"

"काका मला थोडया पैशाची गरज आहे, म्हणून आलो होतो, तुमच्याकडे कर्ज मागायला." मंसूर म्हणाला.

"माझ्याकडे आहेत कोठे पैसे कर्ज द्यायला? उरलेले दिवस अल्लाच्या कृपेने कसे जातात हे पाहतो आहे." चुलता म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी मंसूर निराश होऊन परत निघाला. तेव्हां त्याचा चुलता म्हणाला– "तू माझ्या बरोबर चल बाजारापर्यंत.

मी हे गाढव विकावे, म्हणतो. फुकटाचे खाते आहे. कामधाम काही नाही आणि गवताचा खर्च मात्र चालू आहे."

दोघे गाढवाला घेऊन बाजारात गेले. दहा तोळे चांदी देऊन लोक ते गाढव विकत घ्यायला तयार होते. पण ते गाढव मंसूरकडे सारखे पहात होते. जणुकाही ते त्याला सांगत होते–"तूच का नाही मला विकत घेत?"

म्हणून मंसूर चुलत्याला म्हणाला– "काका! मीच घेतो हे गाढव विकत."

"ठीक आहे, मग घे तेच! मी तुला फक्त वीस तोळे चांदी घेऊन गाढव द्यायला तयार आहे." चुलता म्हणाला.

चुलत्याजवळ घासघीस काय घालायची असा विचार करून मंसूर चुलत्याला म्हणाला–"काका, मला कबूल आहे. मग माझ्या घरी चला, वीस तोळे चांदी देतो."

चुलत्याने विचार केला, बरं झालं, काही दिवस फुकट खायला मिळेल, काय बिघडलं? मंसूरने वीस तोळे चांदी आपल्या चुलत्याला दिली. आतां त्याच्याकडे फक्त दहा तोळेच चांदी उरली, म्हणजे त्याची गरज कमी होण्या ऐवजी वाढली.

मंसूरचा चुलता वीस तोळे चांदी घेऊन आपल्या गावी परतत असता चोरांनी त्याला लुटले व त्याला ठार केले.

चुलता मेल्याचे कळल्यावर मंसूर गाढवावर बसून चुलत्याच्या गावी आला. चुलत्याची अंत्येष्टी क्रिया करण्याची जबाबदारी त्याच्यावरच येऊन पडली. सर्व अंत्येष्टी क्रिया संपल्यावर मंसूरने सर्व घर हुडकून पाहिले. घरात काही मिळाले नाही.

तो घरी परतण्यासाठी तयारी करू लागला तेव्हां गाढव घराच्या भितीजवळ जाऊन एका जागी पायांनी जमीन उकरू लागले. ते पाहून मंसूरला वाटले कदाचित तेथे काही तरी असेल. म्हणून तो शेजारच्या घरी जाऊन कुदळ फावडे घेऊन आला आणि जमीन खणू लागला. एक फुटभर खणल्यावर जमिनीत पुरलेली एक पेटी त्याला दिसली. पेटीत पाच हजार तोळे तरी चांदी ठेवलेली दिसली. मंसूर आनंदाने उड्या मारू लागला. तो ती पेटी गाढवावर ठेवून आपल्या गावी परत आला. पाचशे तोळे चांदी काढून घेऊन त्याने प्रथम अमीनाच्या बापाला नेऊन दिली.

"ही सर्व त्या अल्लाची मेहरबानी आहे!" असे म्हणत अमीनाच्या बापाने चांदी ठेवून घेतली आणि अमीना बरोबर मंसूरने लग्न करून दिले.

पडकें देऊळ

[२४]

[पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याने व त्याच्या साथीदारांनी जांगलाला विरुपाच्या मचार-खिडीतून बांधिले. त्या दिवशी रात्री डोंगराच्या पायथ्याजवळ झोपत असलेल्या शिखीमुखला व त्याच्या अनुयायांना इभ्यु जातीच्या लोकांनी धरून आपल्या गावात नेले. त्यांच्या नायकाने त्यांना पुजारी कोण असे शिखीमुख वगैरेंना विचारले. पुढे–]

इभ्यु जातीच्या नायकाने शिखीमुख वगैरेंना जो प्रश्न विचारला तो ऐकून पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याला फार आनंद झाला. आता कालीमातेसमोर शिखीमुखचे मुंडके वाहले जाणार आणि त्यानंतर विक्रमकेसरी व इतर दोघांना सहजी वाटेला लावता येईल, असा त्याने विचार केला. विचारल्या शिवायच मध्येच चोंबड्यासारखा तो म्हणाला–

"इभ्यु कुलप्रमुखा! या लोकांना तो प्रश्न विचारण्याची गरजच काय? त्यांचा नायक कोण आहे हे दिसतेच आहे. शिखीमुख पडक्या देवळाचे नाव सांगून पैशाचा लोभ दाखवून या सर्वांना येथवर घेऊन आला आहे."

पुजारी जे म्हणाला ते इभ्यु कुलप्रमुखाला आवडले नाही. त्याने फक्त एकदाच रागाने त्याच्याकडे पाहिले. इभ्यु जातीच्या मांत्रिकाने

हातातल्या मंत्रदंडाने पुजाऱ्याला सावध केले व म्हणाला—"तुला मध्ये चोंबडेपणा करण्याची गरज नाही. आपली पायरी सोडून बोलाण्याचे धाडस तू करू नकोस."

मांत्रिकाने मंत्रदंडाचे टोक पुजाऱ्याच्या पाठीत टोचून त्याला सावध केले होते. त्यामुळे जी थोडी कळ आली तीमुळे पुजाऱ्याचे हात सरळ पाठीवर गेले. इम्यु कुलप्रमुखाने शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघां कडे पुन्हा एकदा करड्या नजरेने पाहून तोच प्रश्न विचारला. विक्रमकेसरी काही बोलणार इतक्यात शिखीमुख त्याला मध्येच अडवून म्हणाला—"पुजारी म्हणाला तसा मीच यांचा नायक आहे, पण मी यांना पैशाचा लोभ दाखवून येथवर आणले, हे खोटे. आम्ही महाराज विक्रमकेसरीच्या शोधार्थ येथवर आलो आहो. ते इकडच्या मुलखात कोठे तरी आहेत असे आम्हाला कळले."

विक्रमकेसरी हे नाव ऐकताच इम्यु कुलप्रमुख थोडा दचकल्यासारखा चकित होऊन शिखीमुखकडे पाहू लागला. ते ओळखून पुजारी पुन्हा मध्ये तोंड खुपसून म्हणाला—"इम्यु कुलप्रमुखा! मी आपल्या परवानगीने बोलू इच्छितो. महाराज विक्रम-केसरींची गोष्ट आता इतिहासजमा झाली आहे. या लोकांनी त्यांचे नाव कोठे तरी ऐकले. त्यांच्या नावाचा उपयोग करून दुसऱ्यांना फसवायचा डाव आहे या लोकांचा. पडक्या देवळाच्या सोन्याचांदीवर यांची नजर आहे."

इम्यु नायक दोन एक मिनिटे काहीच बोलला नाही. नंतर शिखीमुखला म्हणाला—"तुम्ही कोण काय हे मला सर्व काही माहीत आहे. तोंडाची बडबड थांबव आणि तुमचा नायक कोण आहे, बोल."

"मी नायक आहे, मी नाही का सांगितले. माझे नाव शिखीमुख." असे म्हणत शिखीमुख एक पाऊल पुढे गेला.

विक्रमकेसरी शिखीमुखचा खांदा हलवून थोडा रागातच म्हणाला—"मी क्षत्रिय कुळात जन्मलो आहे. हा रानटी जातीचा मनुष्य आमचा नायक कसा काय होणार? या तिघांचा नायक मी आहे. माझे नाव विक्रमकेसरी. कालीमातेच्या चरणी माझा बळी द्यावा. परंतु मी बळी जाण्यापूर्वी तुमच्यापैकी दोघातिघांचा बळी देऊनच बळी जाईन."

पुजारी मोठ्याने हसला—"कसली भामटेगिरी आहे ही! स्वत:ला विक्रमकेसरी म्हणून साफ खोटे बोलतो आहे, आणि वर इम्यु जातीच्या दोघांतिघांचा बळी घेईन म्हणतो आहे!"

विक्रमकेसरी जे म्हणाला ते ऐकून इम्यु जातीचा नायक संतापला. त्याने आपल्या अनुयायांना सावध केले व म्हणाला—"हे दोघेही लबाड दिसताहेत. दोघांचा बळी कालीमातेच्या चरणी वाहून टाका. नंतर बाकी दोघांच्याविषयी काय ते ठरवू. चला कालीच्या देवळात." असे सांगून इम्यु जातीचा नायक आपल्या आसनावरून उठून निघून गेला.

शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघांना परस्परांकडे पाहले. आता या इम्यु नायकाशी बोलत राहण्यात काही अर्थ नाही असे दोघांना वाटले. आपण मरणार हे निश्चितच आहे. परंतु आपल्या बरोबर अजित व वीरभद्र दोघांचा जीव फुकटात जाणार याचे त्यांना दु:ख वाटले.

इम्यु नायकाबरोबर इतर सर्व लोक गोल झोपडीच्या बाहेर आले आणि एका मोठ्या रस्त्याने चालत गावाबाहेर एका उंचवटयावर बांधलेल्या कालीमातेच्या देवळात आले.

इम्यु मांत्रिक अपल्या हातात तलवार घेऊन कालीमातेच्या भयंकर मूर्तीसमोर जाऊन उभा राहिला आणि मोठमोठ्याने

मंत्र म्हणू लागला. नंतर शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघांचे हात सोडून त्यांना देवीसमोर उभे करायला त्याने पाहरेकऱ्यांना सांगितले.

मांत्रिकाची आज्ञा होताच पडक्या देवळाचा पुजारी आनंदाने नाचू लागला. त्याने इभ्यु नायकाजवळ जाऊन त्याला सल्ला दिला की शिखी व विक्रम दोघ्यां बरोबर त्यांच्या दोघां साथीदारांना सुद्धा बळी दिल्यास देवी जास्त खुष होईल. इभ्यु नायकाने होकारार्थी फक्त मान हलविली. त्याची नजर विक्रमकेसरीवर खिळली होती. त्याच्या चेहऱ्यात कोणत्या तरी ओळखीच्या माणसाचे साम्य असल्याचा त्याला भास झाला.

डोंगराच्या पायथ्याजवळ ज्या इभ्यु नायकाने शिखी व विक्रम दोघांना जाळ्यात पकडून कैद केले होते त्याने दोघांना खांद्याला हात घालून समोर ढकलले. हात मोकळे होताच संधी साधून त्याच वेळी विक्रमने त्या इभ्यु कुल नायकाच्या तोंडावर एक जोराने ठोसा दिला.

ठोसा लागल्याने तो इभ्यु नायक पाठी-मागे जमिनीवर आदळला. त्या वेळी शिखीमुखने मांत्रिकाला जोराने लाथ मारली. मांत्रिक 'ओय' 'ओय' असा ओरडत जमिनीवर पडला. त्याच्या हातातली तलवार एका बाजूला जाऊन पडली. शिखीमुख चटकन पुढे होऊन ती तलवार हातात घेणार इतक्यात दोघां इभ्यु जातीच्या नोकरांनी व पुजाऱ्यांनी शिखीमुखचे दोन्ही हात घट्ट धरून ठेवले. विक्रम त्याच्या मदतीला पुढे जाण्याच्या विचारातच होता तेव्हां तिघां चौघा इभ्यु नोकरांनी त्याला जाऊन धरले.

हे सर्व पाहून इभ्यु कुलनायकाला भयंकर आश्चर्य वाटले व राग पण आला. तो तावातावाने मीशांवर ताव देत शिखीमुखच्या जवळ गेला आणि त्याची मान धरून ओरडला–"कालीमातेसमोर तू जो अपराध केला आहेस त्याबद्दल तुझ्या डोक्याच्या ठिकऱ्या उडवून तिला वाहतो पहा आणि या विक्रमकेसरीला पण......"

इभ्यु कुल नायकाने असे म्हणत शिखी-मुखच्या मानेवर हात ठेवला. तेव्हां शिखीमुखने एका हिसक्यात आपली मान सोडवून घेतली. ओढाताण करीत असता शिखीमुखच्या गळ्यात बांधलेले ताईतवजा पदक तुटले आणि इभ्यु कुलनायकाच्या हातात आले. त्या पदकावर कालीची मूर्ती कोरलेली पाहून इभ्यु कुलनायक चकित होऊन पदकाकडे पहात म्हणाला–"या दोघांच्या केसालादेखील धक्का लावू नका. मी हे काही विचित्रच पाहतो आहे." असे म्हणत त्याने ते पदक मागून पुढून छान तपासून न्याहाळून पाहिले.

पडक्या देवळाचा पुजारी कालीमातेसमोर कुठेतर शिखीमुख व विक्रमची मुंडकी केव्हां व कशी लोळतात हे पाहण्यासाठी उतावीळ झाला होता आणि इभ्यु कुलनायकाने त्याच्या आशेवर पाणीच फिरविले पुजारी मागेपुढे भीत भीत करीत इभ्यु कुलनायका जवळ येऊन पाठीमागून ते पदक पयांत दात ओठ चावून मोठ्याने ओरडून म्हणाला–

"इम्यु कुल नायका! यात काहीतरी लबाडी आहे. देवीचा हा घोर अपमान आहे. या देवळातल्या देवीची फक्त नक्कलच या नास्कांनी केली नाहीं तर ती गळ्यात बांधून तिचे भक्त म्हणून मिरवीत पण आहेत." इतके म्हणून पुजाऱ्याने शिखीमुख-वर झडप मारली.

इम्यु कुलनायकाने त्याला दूर ढकललें व म्हणाला—"आपल्या तोंडाची बडबड बंद कर रे!" नंतर शिखीमुखकडे वळून विचारलें—"तुला हे पदक कोठे मिळाले रे?"

शिखीमुख चिडला होता. म्हणून रागा-रागातच म्हणाला—"तुला काय ते करायचे? या तांब्याच्या तुकड्यासंबंधी तू समजण्या-उमजण्यासारखे काही नाही."

"लबाड नास्तिका! ह्याला तांब्याचा तुकडा म्हणतोस? तू देवीचा अपमान करतो आहेस. अरे, पाहता काय? याचे डोके उडवा." पडक्या देवळाचा पुजारी गरजला.

इम्यु कुलयायकाने डोळे वटारून पुजाऱ्याकडे एकदाच पाहिले व म्हणाला—"इम्यु जातीचा आहेस. परंतु तू क्षुद्र देवी देवतांची आराधना करून क्षुद्र मांत्रिक शक्ती मिळविली आहेस. म्हणूनच मी तुला जातीबाहेर काढले होते आणि आतां तू आमच्यावरच आपला अधिकार गाजवू इच्छितोस? थांब, कालीमातेच्या पायावर प्रथम तुझेच मुंडके वाहतो."

पुजारी चपापला. त्याने मागे वळून आपल्या अनुयायांना खूण केली. त्याच्या रक्षणार्थ सर्व त्याच्या चारीबाजूला येऊन उभे राहले.

शिखीमुखला एकदम झालेला हा बदल प्रथम कळला नाही. इम्यु कुलनायक पदक न्याहाळून पहात होता. तेवढ्यात शिखी-मुखला आठवले, ते पदक विक्रमकेसरीच्या आजोबांच्या ताडपत्रे ठेवलेल्या पेटीत होते. हे पदक आपले रक्षण व्हावे या साठीच तर आपल्या गळ्यात बांधले होते. मग आपल्याला कसलीच भीती नाही.

विक्रम कोणत्यातरी विचारात गढून गेला होता. शिखीमुख इम्यु कुलनायकाला म्हणाला—"इम्यु कुलनायका! तुझ्या हृदयात मानवत्व जिवंत आहे, हे पाहून आम्हां दोघांना आनंदच झाला. हा पुजारी एक पाताळयंत्री माणूस आहे. हे पदक आमच्या महाराजांना विक्रमकेसरींना कोणी तरी भेट म्हणून दिले होते. ते त्यांनी आपल्या ताडपत्रांच्या पेटीत संभाळून ठेवून दिले होते. ते काढून त्यांचे चिरंजीव महाराज जयपाळ यांनी स्वतःच्या हाताने ते माझ्या गळ्यात बांधले."

ते ऐकून इम्यु कुलनायक जास्तच चकित झाला. त्याने पुन्हा एकदां लक्ष देऊन शिखी व विक्रमकेसरी दोघांकडे पाहिले आणि उडी मारून विक्रमकेसरी जवळ जाऊन त्याला प्रेमादराने आलिंगन देऊन म्हणाला—"म्हणजे तू महाराज विक्रमकेसरींचा नातू आहेस तर! आमच्या जातीचे लोक एकदा पटकीच्या भयंकर आजाराने पटापट मरत असतां त्यांनीच आम्हांला वांचविले. त्यांच्या कुलदीपकाचा वध माझ्या हातून झाला असता तर मला केवढे मोठे पातक लागले

असते." असे बोलत असतां त्याच्या डोळ्यातून घळघळा पाण्याच्या धारा वाहू लागल्या.

इम्यु कुलनायकाच्या तोंडचे ते शब्द ऐकून सर्व इम्यु जातीच अपराध्यासारखे विक्रमकेसरी व शिखीमुखच्या समोर येऊन उभे राहले.

इम्यु कुलनायकाने शिखीमुखला जवळ बोलाविले व त्याच्या गळ्यात ते पदक पुन्हा बांधीत म्हणाला—"तुम्ही ज्या कामा करिता आला आहां ते मला माहीत आहे. तुम्ही महाराजांच्या शोधार्थ आला आहां. पण ते एका भयंकर आजाराने आजारी

पडून मरण पावले. म्हणून त्यांचा मृतदेह आणवून आम्ही आमच्या पूर्वजांच्या थडग्यां जवळ पुरला व त्यावर एक समाधी बांधली. मीच हे पदक त्यांना आमची प्रेमाची भेट म्हणून दिले होते."

ते सर्व ऐकून स्मित करून शिखीमुख म्हणाला–"आम्ही काय म्हणत होतो ते सर्व ऐकण्यापूर्वीच आम्हांला बळी द्यायचे तुम्ही ठरविलेत. तुमच्या मनात कारण, विष कालवणारा विषारी नाग तो पुजारी! तो तुमचा व आमचा शत्रू आहे."

इम्यु नायक आपल्या अनुयायांकडे वळून म्हणाला–"कोठे आहे तो दुष्ट? आणा धरून त्याला. त्यालाच बळी देऊ या."

इम्यु लोकांनी सर्व देऊळ हुडकून पाहिले पण पुजारी कोठे दिसला नाही. इम्यु नायकाबरोबर सर्व ओरडून म्हणाले– "पकडा त्या गुलामाला." आणि सर्व देवळाबाहेर आले.

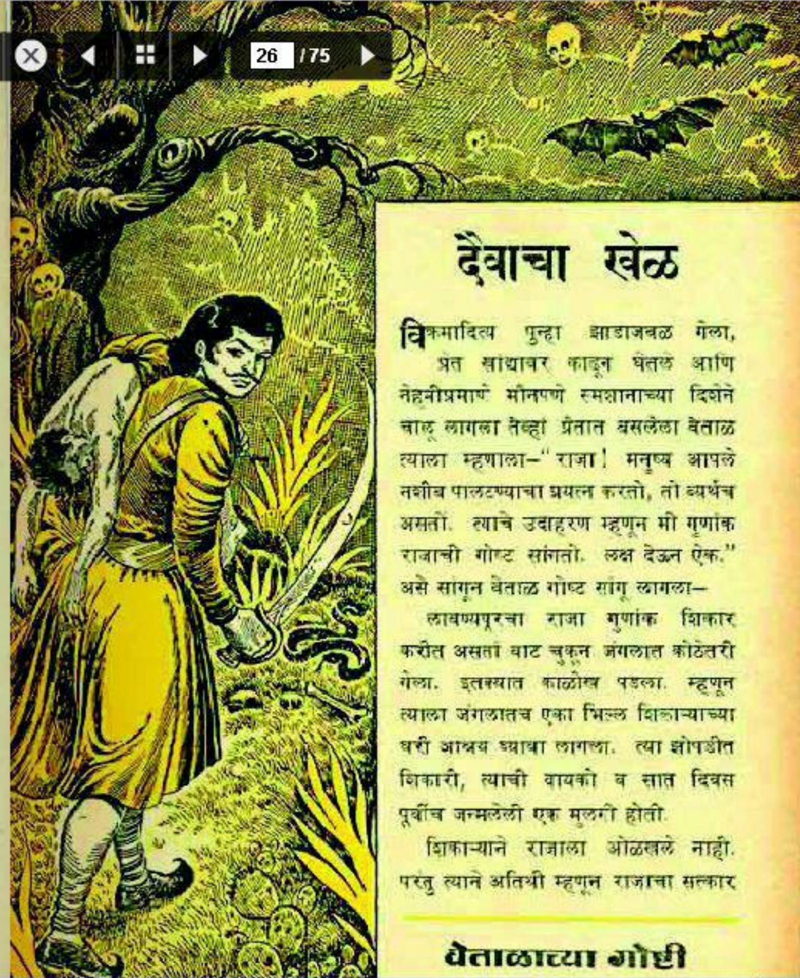
कालीच्या देवळाला लागून पलीकडे एक डोंगर होता. त्याच्या टोकाला पुजारी व त्याचे अनुयायी पळून गेले होते. इम्यु कुल नायक व त्याच्या अनुयायांकडे पाहून पुजारी राक्षसी हास्य हसला व म्हणाला– "मंत्रबळावर जगणारा मी तुमच्या हातात सांपडेन असे वाटले होय तुम्हांला? पडके देऊळ कोठे आहे हे मला इतक्या वर्षांनंतर कळले आहे. असेल हिंमत तर तेथे येऊन भेटा आम्हांला. तेथेच आपण परस्परांचे कर्ज फेडू."

इम्यु कुलनायक म्हणाला–"या दुष्टाला जो जिवंत धरून आणील त्याच्याशी मी माझ्या दहाव्या बायकोच्या मुलीचे लग्न करून देईन."

ते ऐकून इम्यु जातीची तरुण मंडळी पुजारी उभा होता त्या डोंगरावर चढून जाण्यासाठी धावली.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

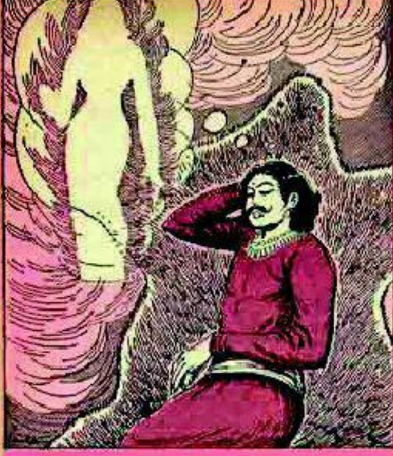

दैवाचा खेळ

विक्रमादित्य पुन्हा झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! मनुष्य आपले नशीब पालटण्याचा प्रयत्न करतो, तो व्यर्थच असतो. त्याचे उदाहरण म्हणून मी गुणांक राजाची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला–

लावण्यपूरचा राजा गुणांक शिकार करीत असता वाट चुकून जंगलात कोठेतरी गेला. इतक्यात काळोख पडला. म्हणून त्याला जंगलातच एका भिल्ल शिकाऱ्याच्या घरी आश्रय घ्यावा लागला. त्या झोपडीत शिकारी, त्याची बायको व सात दिवस पूर्वीच जन्मलेली एक मुलगी होती.

शिकाऱ्याने राजाला ओळखले नाही. परंतु त्याने अतिथी म्हणून राजाचा सत्कार

केला. त्याच्या कडे जी मीठ भाकर होती ती त्याला खायला दिली व त्याला झोपण्यासाठी जंगली जनावरांची कातडी अंथरून दिली. मखमली गादीवर झोपणाऱ्या राजाला त्या खडबडीत जागी बराच वेळ झोप आली नाही. पण मध्य रात्र उलटल्यावर झोप लागली. झोपेत त्याला एक स्वप्न पडले. स्वप्नात त्याला कोणी म्हटले–"राजा, या झोपडीत जन्मलेली लहान मुलगी तुझी सून होणार आहे. ती एक सुंदर मुलगी होईल."

राजा दचकून उठला. भिल्ल शिकाऱ्याची पोर माझी सून! जिवात जीव असेपर्यंत ही गोष्ट अशक्य. तसे दैवात लिहिले आहे तर ते बदलण्याची शक्ती आपल्या अंगात आहे.

सकाळी राजा आपल्या राजधानीला निघाला तेव्हां तो शिकाऱ्याला म्हणाला–"मी या देशाचा राजा आहे. तुझ्या मुलीला या जंगलात काय सुख मिळणार? तू तिला माझ्याकडे पोचती केलीस तर तिला मी राजकन्येसारखी वाढवीन आणि अशातऱ्हेने तुझ्या उपकाराची फेड पण होईल."

राजा म्हणाला ते ऐकून शिकारी मागे पुढे करू लागला. स्वत:ला सावरून थोड्यावेळाने म्हणाला–"महाराज, जशी आपली मर्जी!" राजा तिला लगेच घेऊन जायला तयार झाला. शिकाऱ्याच्या बायकोने मुलीला आणून राजाच्या हातात दिले. राजा त्या तान्ह्या मुलीला घेऊन निघाला. थोडे अंतर चालून गेल्यावर राजाने त्या मुलीला एका झुडपात फेकून दिले व स्वत:शीच म्हणाला–"पाहतो आता, तू माझी सून कशी होतेस ती!"

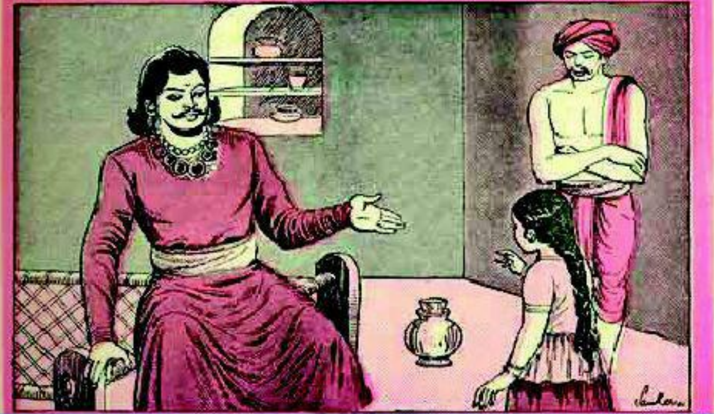
थोड्या वेळाने एक शेतकरी त्या झुडपाजवळून जात असता त्याला तान्ह्या मुलाचे रडणे ऐकू आले. त्याला मूल बाळ नव्हते. कापडात गुंडाळलेल्या मुलीला पाहून त्याला परमानंद झाला. त्याने मुलीला घरी नेऊन बायकोच्या हातात दिले व मुलीचे नाव 'वाणी' असे ठेवले.

एकदा राजा आपल्या राज्याची पाहणी करीत त्या शेतकऱ्याच्या गावी आला. शेतकऱ्याने राजाला आपल्या घरी बोलावून नेऊन चांगले दूध प्यायला दिले. राजाने शेतकऱ्याच्या घरी वाणीला पाहून म्हटले–"तुझी मुलगी खूप सुंदर दिसते, बरं का!"

शेतकरी म्हणाला–"महाराज, ही माझी स्वत:ची मुलगी नाही. जंगलातल्या एका झुडपात मिळाली. कोणीतरी तिला तेथे टाकले होते. तरी आम्ही तिला स्वत:च्या मुलीसारखीच वाढवीत आहो."

राजाचे सर्व शरीर वर पासून खालपर्यंत हादरले. ती मुलगी मेली असावी असे त्याला वाटत होते. परन्तु दैवगती विरुद्ध दिसते. ती बदलली पाहिजे. असा विचार करून राजा शेतकऱ्याला म्हणाला–"मी या मुलीला घेऊन जातो. आमच्या अंत:पुरात दासदासी तिला वाढवितील. नेऊ का मग तिला?" राजानेच विचारले म्हणून इच्छा नसून ही राजाच्या भीतने शेतकरी म्हणाला–"महाराजांची मर्जी!"

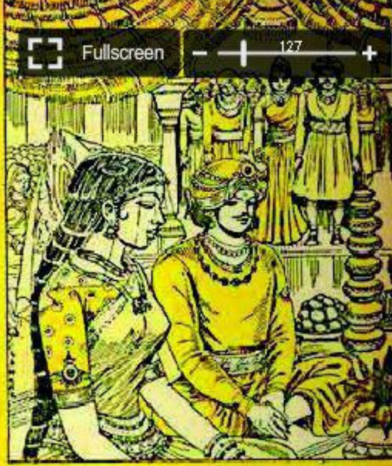
राजा वाणीला बरोबर घेऊन निघाला. थोडे अंतर चालून गेल्यावर वाटेत एक नदी लागली. राजाने मुलीला नदीत फेकून दिले

तो आपल्या मुलाला म्हणाला–"मुला! या मुलीशी लग्नाला माझी परवानगी नाही. तू गादीला वारस आहेस. अशा परिस्थितीत ज्या मुलीचे जातगोत माहीत नाही अशा मुलीशी पुढे राजपदाचा अधिकारी असलेल्या युवराजाने लग्न करणे मुळीच इष्ट नाही."

युवराजाला बापाचे म्हणणे मुळीच पटले नाही. तो म्हणाला–"मी वाणीशी लग्न केल्यामुळे मला सिंहासन मिळणार नसेल तर त्या सिंहासनाचा त्याग करायला मी तयार आहे. मी ज्या मुलीशी विवाह करण्याचे ठरवून तिला मनाने वरले आहे, तिच्याशीच लग्न करणार. मी असे ही सांगू इच्छितो की मी स्वत: तुम्ही परत प्रेमाने बोलावीपर्यंत या राज्यात पाऊलदेखील टाकणार नाही."

आपण दैवगतीशी लढण्यात हारलो. हे राजाला कबूल करावे लागले. म्हणून तो राणीसह लग्नाला हजर झाला. बोहल्यावर वधूला पाहून राजाला आश्चर्य वाटले. कारण वाणीसारखी सुंदर राजकन्या आपली सुनबाई म्हणून आल्याबद्दल त्याला राग येण्या ऐवजी आनंदच झाला. इतकी सुंदर राजकन्यातरी दुसरी कोठून मिळणार? आपण इतके दिवस या मुलीशी आपल्या

मुलाचा विवाह होऊ नये या साठी जे जे प्रयत्न केले ते सर्व फुकट व अनावश्यक होते असे पण त्याला वाटले. विवाह समारंभ संपल्यावर राजा युवराज व युवराणी दोघांना प्रेमाने राजधानीस घेऊन आला. शिकारी व त्याच्या बायकोला राजा आदरपूर्वक स्वत: जाऊन बोलावून घेऊन आला व म्हणाला–"ही पहा तुझी मुलगी! आज माझी सून झाली आहे."

त्यानंतर राजाने शेतकऱ्याला व त्याच्या बायकोला बोलावून सांगितले, तुम्ही ज्या तान्ह्या मुलीला वाचवून लहानपणी प्रेमाने तिचे पालन पोषण केलेत तीच ही मुलगी. मी तिच्याशी आपल्या युवराजाचे लग्न करून दिले आहे. राजाने शिकारी व शेतकरी दोघांच्या राहण्याची व्यवस्था राजधानीत करून दिली.

शेवटी गोष्ट सांगून वेताळ राजाला म्हणाला–"राजा, दैवगती टाळणे शक्य नाही हे माहीत असून ती पालटण्याचा प्रयत्न त्या गुणांक राजाने का केला? ती बदलण्याची शक्ती मनुष्याच्या हातात आहे की नाही हे आजमावण्यासाठी का? मग त्याने दैवगतीसमोर शेवटी अशी मान का वाकविली? या शंकांचे समाधान माहीत असून तू करून दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीत आहेच, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

त्यावर विक्रमादित्य म्हणाला–"मनुष्य जितके प्रयत्न व परिश्रम करतो स्वत:ची इच्छा पुरी व्हावी यासाठी करतो. समर्थ व्यक्ति कोणासमोर मानतुकवीत नाही. गुणांक राजाला दैवगतीची कल्पना पहिल्यानेच कळली होती. म्हणून त्याने ती बदलण्याचा प्रयत्न केला. शिकाऱ्याची मुलगी त्याची सून होणार आहे हे कळले नसते तर कोणी चकारशब्द बोलला नसता. त्यावेळी वाणी राजाची सून शोभण्यालायक लावण्यवती पण होती व राजाच्या घरात वाढली होती. पण शिकाऱ्याच्या घरची ती तान्ही मुलगी त्याच्याच घरी वाढून राजाची सून होण्यालायक झालीच असती हे सांगणे कठीण आहे. राजाने न कळत तिला आपली सून होण्यालायक परिस्थिति निर्माण करून दिली. म्हणजे राजा न कळत दैवगतीच्या हातचे खेळणे होऊन बसला."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला आणि जाऊन त्या झाडाला लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

सर्वनाश

शबरवनात एक शेतकरी रहात असे. शेती करण्यालायक जमीन कोठे आहे का पहात तो जंगलात फिरत असता त्याला एका जागी मका व सुरण यांची लागवड करण्यास उपयोगी जमीन दिसली. जवळ नदी पण होती. त्या जागेला लागून डोंगर होते. त्या नदीच्या उत्तरेकडे एक जंगल होते.

दुसऱ्या दिवशी तो शेतकरी त्या जमिनी-तली झाडे झुडपे कापून जमीन खणून काढण्यासाठी कुऱ्हाड व कुदळ फावडे घेऊन तेथे आला. तो एक झाड तोडू लागला.

"कोण झाड तोडते आहे?" त्याला हा प्रश्न करणारा आवाज कोठून तरी ऐकू आला.

शेतकऱ्याने चारही बाजूला नजर फिरवून पाहिली. पण त्याला कोणी दिसले नाही. त्याला आश्चर्य वाटले. पण कदाचित आपल्याला भ्रम झाला. असेल असे समजून तो पुन्हा झाड तोडू लागला.

"कोण झाड तोडते आहे?" पुन्हा तोच आवाज ऐकू आला. या खेपेस तो आवाज त्याला दक्षिणेकडून ऐकू आला.

"मी एक शेतकरी आहे, शेजारच्या खोऱ्यात राहणारा. शेतीसाठी झाडी छाटून जमीन तयार करीत आहे." शेतकऱ्याने साहस करून उत्तर दिले.

"ठीक, तरमग आम्ही सुद्धा तुला मदत करू." असा अनेकांच्या तोंडचा आवाज ऐकू आला.

दुसऱ्या क्षणाला त्याला हे पाहून आश्चर्य वाटले की झाडे पटापट मुळापासून उपळून जमिनीवर आदळू लागली आणि पाहता पाहता त्याला शेतासाठी हवी होती तेवढी जमिनीची पट्टी साफ व समतल झालेली दिसली.

घटका दोन घटकातच जमीन तयार झालेली पाहून शेतकऱ्याला आश्चर्यच वाटले. कृतज्ञता व्यक्त करण्यासाठी जंगला-कडे पाहून तो म्हणाला–"तुमचे उपकार मी जन्मभर विसरणार नाही." अन् आपल्या घरी गेला.

शेतकऱ्याच्या बायकोने पान वाढले व विचारले–"काम कोठवर आले आहे?"

"काम म्हणतेस? मी आयुष्यभरात इतके काम केले नाही." शेतकरी म्हणाला.

"शेत कोठे तयार करता आहां?" शेतकऱ्याच्या बायकोने विचारले, पण त्याने काही उत्तर दिले नाही.

दुसऱ्या दिवशी शेतकरी गवत व काटक्या शेतात जाळू लागला.

"अरे गवत व काटक्या कोण जाळतो आहे?" कोणीतरी विचारले.

"मी शेतकरी आहे, वाळलेले गवत व काटक्या जाळीत आहे." त्याने उत्तर दिले.

"आम्ही करतो तुला मदत." या खेपेस पण अनेक आवाज ऐकू आले.

दुसऱ्या क्षणाला सर्व कचरा, गवत व पाचोळा जमा झाला व त्याला आग लागली. शेतकऱ्याने सर्व त्याच्या इच्छे-प्रमाणे झाले म्हणून घरी निघतांना त्याला मदत करणाऱ्यांचे आभार मानले.

तिसऱ्या दिवशी शेतकरी झाडांच्या फांद्या तोडून त्याच्या मोळ्या रचून ठेवू लागला.

"कोण तोडतो आहे लाकडं?" एकदम अनेक आवाज ऐकू आले.

"मी शेतकरी आहे. जळणासाठी लाकडे तोडून जमा करतो आहे." शेतकरी म्हणाला.

दुसऱ्या क्षणाला लाकडांच्या मोळ्या बांधून तयार झाल्या. नंतर शेतकरी झाडांची मुळे खणून काढण्यासाठी कुदळ हातात घेऊन खणू लागला. त्या बरोबर एकदम कित्येक कुदळींनी खणण्याचा आवाज त्याला ऐकू आला. थोड्या वेळात सर्व झाडांची पाळेमुळे खणून निघाली.

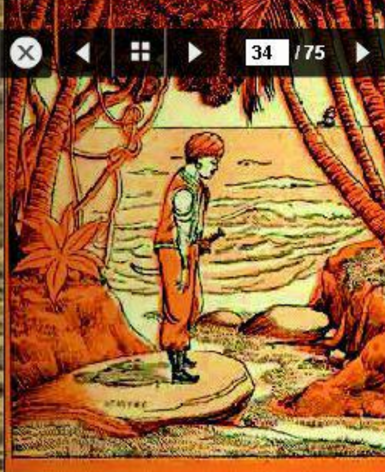

एक दिवशी शेतकरी शेत नांगरू लागला. थोड्याच वेळात सर्व शेत नांगरून झालेले त्याला दिसले. अर्ध्या शेतात त्याने मका व अर्ध्या शेतात सुरण लावण्याचा विचार केला. पण कामाला सुरवात करण्यापूर्वीच मका व सुरण लावून झालेला दिसला.

त्यानंतर शेतकरी रोज शेतात जाऊ लागला. मक्याचे शेत छान वाढले होते व सुरण पण छान माजला होता. हिरवेगार शेत व डोलणारी कणसे पाहून शेतकऱ्याला फार आनंद झाला. त्याला कधी शेतातले तण वेचण्याची गरज पडली नाही. कारण ते काम आधीच कोणीतरी पुरे करून टाकीत असे.

शेतकऱ्याच्या बायकोला वाटू लागले की जंगल कापून इतक्या लवकर लागवड कशी झाली व पीक कसे उभे तयार दिसू लागले? म्हणून ती नवऱ्याला म्हणाली–"मी शेत पाहायला यावे म्हणते."

"शेत पहायला तू येण्याचे कारणच काय, मी म्हणतो?" शेतकऱ्याने रागावून विचारले. कारण त्याला वाटत होते की आपण बायकोला घेऊन गेलो तर

त्याची झोप मोडली तेव्हा त्याला त्याचे साथी मित्र कोणीच दिसले नाही. बंदरात जहाज पण नव्हते. दूर समुद्रात त्याचे जहाज व जहाजाची मोठमोठी शिडे त्याला दिसली. जहाजातले लोक सिंदबाद मागे राहिला असेल ही गोष्ट पार विसरून गेले.

सिंदबादचा धीरच सुटला. त्याचा सर्व माल त्या जहाजावर होता आणि तो एकटा त्या निर्जन बेटावर राहिला होता. त्याला आपल्या विचित्र दैवगतीचे आश्चर्य वाटत होते. प्रत्येक वेळी भाग्य असे पाठ फिरवू लागले तर माणसाने तरी काय करावयाचे? मागच्या खेपेला आपण कसे तरी सुखरूप स्वदेशी पोचलो. या खेपेस पोचू का? पण याचे उत्तर तरी काय मिळणार?

त्याला स्वतःच्या या दीनवाण्या स्थिती-बद्दल रडू कोसळले. त्याने आपले कपाळ बडवून घेतले. बगदादला चैनीत मुलांबाळां-बरोबर आपण रहात होतो आणि पुन्हा परदेश पाहण्याची दुर्बुद्धी आपणांस कोठून व कशी काय झाली? आता नशिबात असेल ते भोगावेच लागेल.

अशा तऱ्हेने स्वतःच्या नशिबाला दोष देत तो बराच वेळ एका जागी बसून राहिला. नंतर थोडा धीर धरून ज्या बेटावर तो उतरला आहे होता, त्यावर पाणी व अन्न पोटभर मिळेल की नाही हे तरी पहावे असा विचार करून तो बेटावर हिंडू लागला. झाडावर फळे खूप होती. परंतु त्याच बरोबर त्याला एका गोष्टीची भीती वाटू लागली. या बेटावर जंगली श्वापदे तर नसतील? एखादे जनावर समोर येऊन उभेच राहिले तर काय करावयाचे? म्हणून तो एका उंच झाडावर चढला व नजर जात होती तितक्या दूर पाहून कोणी क्रूर जनावरे तर नाहीत ना कोठे, हे पाहू लागला.

आपल्याला मदत करणारे देव कदाचित रागावतील.

एक दिवशी पीक तयार होऊन कापणीची वेळ झाली असे शेतकऱ्याला वाटले. मेहनतीचे फळ मिळण्याची वेळ जवळ आल्याचे पाहून त्याला फार आनंद झाला.

त्याच विचारात तो गाणे म्हणत घरी पोचला तेव्हा बायको पुढे येऊन त्याला म्हणाली–"काय पण सुंदर गोड गाणे म्हणता आहां. पण आज स्वैपाकाला लाकडंच कोठे आहेत? जाऊन लवकर लाकडे आणून द्या, मग बसा गात पाहिजे तितका वेळ!"

"झाडीत जाऊन पहा, वाळलेल्या काटक्या खूप पडलेल्या मिळतील. जाऊन घेऊन ये. हे काम पण आता मीच करावयाचे का?" शेतकरी थोडा रागारागानेच म्हणाला.

"तुम्ही शेतासाठी झाडी नाही का तोडली? मग वाळकी लाकडं घेऊन आणायची गरजच काय? तुम्ही आता तरी सांगाना शेत कोठे आहे ते, नाहीतर मी निघून जाईन माहेरी." बायको म्हणाली.

"सांगेन, का नाही सांगणार? ते एखादे गुपित थोडेच आहे." असे सांगून शेतकऱ्याने शेताच्या खाणाखुणा बायकोला नीट समजावून सांगितल्या व म्हणाला–"हे

[illegible] नाहीतर स्वैपाकाला उशीर लागेल. आणखी एक गोष्ट लक्षात ठेव, कोणी काही अदृश्य राहून विचारले तर त्याचे काही उत्तर देऊ नकोस. जणुकाही तुला ऐकूच आले नाही असे सोंग कर."

शेतकऱ्याच्या बायकोने शेत पाहिले. पीक छानच आले होते. तिने मक्याचे एक कणीस तोडून पाहिले आणि अजून तयार न झाल्यासारखे तिला वाटले.

इतक्यात तिला एक आवाज ऐकू आला–"कोण तोडते आहे कणसे?"

नवऱ्याने तिला बजावून ठेवले होते तरी विसरून ती म्हणाली–"तू कोण रे विचारणारा? हे शेत आमचे आहे!"

त्याच वेळी शेतकऱ्याच्या बायकोची नजर सुरणाच्या शेतावर पडली. तिने सुरणाचे कांदे हातात आले तेवढे उपटून घेतले.

"सुरण कोण उपटतो आहे?" एक आवाज आला.

"मी माझ्या शेतातला सुरण उपटत आहे. तू कोण रे विचारणार?" शेतकऱ्याच्या बायकोने विचारले.

"ठीक, तर मग आम्ही सुद्धा तुझ्या मदतीला येतो." अदृश्य व्यक्तीचा आवाज ऐकू आला.

दुसऱ्या क्षणाला सर्व कणसे कापून त्यांचा ढीग पडलेला दिसला व दुसरीकडे सुरणाचे कांदे उपटून एका जागी जमा झालेले दिसले.

ते पाहून शेतकऱ्याची बायको घाबरून गेली. लाकडे गोळा करायला गेली होती ती राहली बाजूला. ती विसरूनच गेली. सरळ घरी पळत गेली. नवऱ्याने तिला घरी येण्याचे कारण विचारले. पण तिच्या तोंडातून एक शब्द देखील उमटला नाही. शेतकऱ्याने शेतात जाऊन पाहिले, शेताचा सर्वनाश झाला होता.

पैशाचे जाळे

एका गावी एक शेतकरी रहात असे. त्याला तिघे मुलगे होते. काही दिवसांनी तो शेतकरी व त्याची बायको इहलोकाची यात्रा संपवून परलोकी निघून गेले. तेव्हां मोठा मुलगा म्हणाला—"माझा वांटा म्हणून मी हे घर घेतो."

दुसरा म्हणाला—"सगळं माझा वांटा शेत राहील."

"मग माझ्या वांट्याला?" तिसऱ्या मुलाने विचारले.

सर्व घर हुडकल्यावर माळ्यावर एक मोठे दोरीचे वेटोळे मिळाले. "तू ही दोरी घेऊन जा. तो तुझा वांटा!" दोघा मोठ्या भावांनी तिसऱ्याला सांगितले.

धाकटा भाऊ गाव सोडून जाऊ लागला तेव्हा वाटेत त्याला एक जंगल लागले. त्याने दोरीचे एक जाळे विणून त्यात ससा व सार धरली. काटक्या व बांबूच्या कामट्यांचे लहान लहान पिंजरे करून त्याने त्यात त्यांना ठेवले. नंतर तो थोडा पुढे गेला तेव्हां त्याला एक तळे लागले. जवळच झाडीत फिरणारे एक अस्वलपण त्याला दिसले.

दोरीची आणखी एक दोन जाळी विणून लहान मोठी जनावरे धरता येतील, असा विचार करून तो एका झाडाखाली बसून जाळी विणू लागला.

त्या तलावात एक राक्षस रहात असे. त्याने पाण्या बाहेर डोके काढून झाडाखाली बसलेल्या धाकट्या भावाला पाहिले. पण तो काय करतो आहे हे त्या राक्षसाच्या लक्षात आले नाही.

राक्षस पाण्याच्या तळाला निघून गेला. त्याने आपल्या मुलाला हाक मारली व म्हणाला—"बाळा! तलावाच्या काठी बसून एक तरुण मुलगा काय करतो आहे ते पाहून मला सांग."

राक्षसाचा मुलगा तलावाच्या बाहेर आला आणि धाकट्या भावाजवळ जाऊन त्याने विचारले—"का रे, तू येथे बसून काय करतो आहेस?"

धाकट्या मुलाने मान वर करून पाहिले. समोर पाण्यातला राक्षस उभा आहे, हे त्याने ओळखले. त्याने पूर्वी पाण्यातल्या राक्षसांविषयी ऐकले होते. ते त्याला आठवले. ते स्वभावाने मूर्ख असतात. त्यांच्या समोर कोणी त्याला न दबून वागला तर त्यांच्या हाती त्यांचे मरण असते असे समजावे. म्हणून तो निधडेपणे म्हणाला—"तुला दिसत नाही काय? मी जाळे विणतो आहे. मी हे तलावात टाकून हे तळे पकडणार आहे. तुम्ही हे तळे सोडून दुसरीकडे निघून जा."

राक्षसाचा मुलगा बापाकडे निघून गेला व म्हणाला—"बाबा! तो म्हणतो आहे की मी जाळे विणतो आहे आणि ते तलावात टाकून तलाव त्यात धरणार आहे. म्हणून आपण दुसरीकडे निघून जावे हे बरे."

"होय का? तू त्याला जाऊन सांग की त्याने तुझ्याबरोबर झाडावर चढण्या-उतरण्याची चढाओढ लावावी. तो नक्कीच हरेल. तो झाडावर चढला म्हणजे त्याला तलावात ढकल." राक्षस मुलाला म्हणाला.

राक्षसाचा मुलगा तलावाबाहेर येऊन धाकट्या भावाला असे म्हणाला.

"अरे, तुला दिसत नाही काय मी कामात गुंतलो आहे. पाहिजे तर मी माझ्या धाकट्या भावाला तुझ्या बरोबर चढाओढ करायला पाठवितो." असे सांगून त्याने पिशव्यातून खारीला बाहेर काढले. राक्षसाच्या मुलाची नजर तिच्यावर पडण्या पूर्वीच ती 'टुणू' दिशी उडी मारून झाडाच्या टोकाला जाऊन बसली. राक्षसाच्या मुलाने बापाला स्वतः हारल्याचे सांगितले.

राक्षस म्हणाला–"ठीक, जा घेऊन तू पळण्याची शर्यत लाव आणि त्याला जिंक."

राक्षसाचा मुलगा पाण्याबाहेर येऊन धाकट्या भावाला म्हणाला–"काय रे, पळण्याची शर्यत लावतोस का?"

"मी काय रिकामटेकडा आहे तुझ्या सारखा? मी माझ्या दुसऱ्या धाकट्या भावाला पाठवतो, त्याच्याबरोबर शर्यत लावण्या." धाकटा भाऊ म्हणाला. त्याने या खेपेस सशाला पिंजऱ्यातून बाहेर सोडले. ससा इतक्या जोराने पळाला की कोठे निघून गेला हे कळलेदेखील नाही.

राक्षसाच्या मुलाने या खेपेस ती सगळी कथा बापाला जाऊन सांगितली. राक्षस म्हणाला– "पण ती तुला कुस्तीत जिंकू शकणार नाही. तू त्याला धरून पाण्यात टाक, म्हणजे झाले." राक्षस आपल्या मुलाला म्हणाला.

राक्षसाचा मुलगा पुन्हा पाण्या बाहेर येऊन धाकट्या भावाला म्हणाला–"अरे, पाहतो मी तुझ्या अंगात किती शक्ति आहे ती. कुस्ती खेळायला ये माझ्याशी."

"काय रे, कुस्ती खेळून दमायला, मी काय रिकामटेकडा आहे तुझ्या-सारखा? माझे वडील बघू त्या झाडीत झोपले आहेत. त्यांच्याशी पाहिजे तर जाऊन खेळ कुस्ती." धाकटा भाऊ म्हणाला आणि अस्वल जेथे होते त्या झाडीकडे बोट दाखविले. राक्षसाचा मुलगा त्या बाजूला गेला. अस्वलाबरोबर कुस्ती खेळण्याच्या प्रयत्नात रक्तबंबाळ होऊन, राक्षसाचा मुलगा परत आपल्या बापाकडे गेला.

मुलगा रक्तबंबाळ होऊन परत आलेला पाहून राक्षसाने त्या तरुणाशी भांडण करण्याचा विचार सोडून देणे बरोबर होईल असा विचार केला, तो मुलाला म्हणाला– "तू त्या तरुणाला विचारून ये की तो तलाव न भांडता आपला तो काय घेईल?"

राक्षसाच्या मुलाला समोर उभा पाहून धाकट्या भावाने विचारले–"काय रे, अंगातली मस्ती अजून जिरली नाही वाटते?"

"मित्रा! मी कोणती ही पैज किंवा शर्यत जिंकण्यासाठी आलो नाही. तू हा तलाव जसाच्या तसा सोडून जाण्याबद्दल काय घेशील, हे विचारायला आलो आहे." राक्षसाचा मुलगा म्हणाला.

धाकट्या भावाने विचार करून डोके खाजवीत डोक्याची टोपी काढली व म्हणाला–"ही टोपी भरून सोन्याची नाणी आणून दिलीस तर मी जाईन."

राक्षसाच्या मुलाने जाऊन ते बापाला सांगितले. बाप खूष झाला. म्हणाला– "मला वाटले होते की तो आपल्या अवाक्याच्या बाहेर काहीतरी मागेल. त्याला काय फक्त टोपी भरून सोन्याची नाणी हवी आहेत, होय ना? मग जा घेऊन आणि नेऊन दे." असे सांगून राक्षसाने एक भांडे सोन्याची नाणी मुलाच्या हाती पाठवून दिली.

तिकडे धाकट्या भावाने टोपीला एक भोक करून टोपी जमिनीला केलेल्या एका खड्डयावर खड्डयाचे तोंड बंद केल्यासारखी ठेवून दिली. राक्षसाच्या मुलाने बरोबर

आपलेली सोन्याची नाणी टोपीत टाकली. पण टोपी रिकामी झाली. धाकटा भाऊ राक्षसाच्या मुलाला म्हणाला–"बाबरे अजून माझी टोपी भरलीच नाही की?"

राक्षसाच्या मुलाने जाऊन बापाजवळ सोन्याची आणखी नाणी मागितली. तेव्हा बापाने विचारले–"काय रे, तुला [illegible] एक मोठे भांडे भरून सोन्याची नाणी दिली होती, तरी टोपी भरली नाही? बरे तर आणखी एक भांडे भरून नाणी घेऊन जा."

दुसरे भांडे रिकामे झाले तरी टोपी भरली नाही. आणखी एक भांडे भरून सोन्याची नाणी ओतली तेव्हा कोठे टोपी व खालचा खड्डा भरला.

"बरे तर मी जातो. तुम्ही या तलावात आता बेफिकीर होऊन रहा." असे सांगून धाकट्या भावाने राक्षसाच्या मुलाला पाठवून दिले. सोन्याची सर्व नाणी घेऊन धाकटा भाऊ आपल्या गावी परत आला. त्याने एक मोठे घर विकत घेतले, पुष्कळसे नोकर चाकर निरनिराळ्या कामावर नेमले व आनंदाने राहू लागला. मोठ्या भावांनी धाकट्या भावाचा सर्व थाटमाट पाहिला आणि विचारले "हे इतके पैसे तुला कोठून मिळाले रे?"

"तुम्ही दोघांनी माझा वाटा म्हणून जी दोरी दिलीत त्याचे मी एक जाळे विणले. त्या जाळ्यात जनावरे पकडून मी पैसे मिळविले." धाकटा भाऊ म्हणाला.

"हे पहा, तर मग आम्हांला ही दोरी उधार म्हणून काही दिवस वापरायला दे. आम्हीदेखील रुपये मिळवून ती परत करू." दोघे मोठे भाऊ म्हणाले.

"त्यात काय मोठेसे? घेऊन जा. खुशाल." असे सांगून धाकट्याने आपल्या मोठ्या भावंडांना दोरी देऊन टाकली.

परंतु ती दोरी पुन्हा धाकट्या भावाच्या हाती कधी लागली नाही. त्यांनी त्या दोरीचे काय केले हेदेखील समजले नाही.

हरवलेला मुलगा

एका गावी एक जमिनदार रहात असे. त्याला एक मुलगा होता. तो मुलगा जन्मला त्याच्या आधी जमिनदाराला एक स्वप्न पडले. स्वप्नात त्याला कोणी सांगितले की त्याला जो मुलगा होणार आहे त्याच्या अंगाला त्याला दहावे वर्ष लागेपर्यंत जर जमिनीचा स्पर्श झाला तर त्याच्या जिवाला धोका आहे.

जमिनदाराचा त्याच्या बोलण्यावर विश्वास बसला. म्हणून मुलगा जन्मल्या-बरोबर त्याने नोकरांना तसे बजावून सांगून ठेवले. म्हणून मुलगा रांगू लागेपर्यंत अंगा खांद्यावरच वाढला.

परंतु असे किती दिवस चालणार. व्हायला नको होते तेच एकदा झाले. एक दासी एक दिवशी मुलाला घेऊन खेळवीत होती. त्याच वेळी अंगणात बाहेर कसला तरी ओरडा आरडा ऐकून तिने घाईत मुलाला खाली जमिनीवर ठेवले आणि अंगणात पळत गेली. थोड्याच वेळाने तिला आपली चूक आठवली तेव्हा ती परत मुलाला ठेवले होते तिकडे धावली. पण तेथे मुलगा दिसला नाही.

दासीने जमिनदाराला मुलगा हरवल्याचे जाऊन सांगितले आणि चुकीची माफी मागितली. राजवाडा पालथा घालण्यात आला, पण मुलगा कोठे दिसला नाही. राजवाड्याचे सर्व आवार हुडकून पाहिले. पण सर्व प्रयत्न फुकट गेले.

अशीच काही वर्षे लोटली. जमिन-दाराच्या दिवाणखान्यात रात्रीच्या वेळी विचित्र आवाज ऐकू येऊ लागले. पहारे-कऱ्यांनी ती गोष्ट जमिनदाराला जाऊन सांगितली. मध्यरात्रीच्या वेळी दिवाण-खान्यात कोणी तरी चालते आणि रडत असते हे कळले. म्हणून रात्रीच्या

वेळी दिवाणखान्यात जायला कोणी धजत नसे.

परंतु त्या आवाजाशी आपल्या हरवलेल्या मुलाशी काही तरी संबंध असावा असे जमिनदाराला वाटे. म्हणून जमिनदाराने दवंडी पिटविली की जो कोणी रात्रभर दिवाणखान्यात बसून तिथे काय काय घडते हे उजाडल्यावर सांगेल त्याला शंभर सुवर्ण मुद्रा बक्षिस देण्यात येतील. परंतु कोणी त्या गोष्टीस तयार झाला नाही. पुढे काही दिवसांनी काही लोक रात्रभर दिवाणखान्यात रहायला तयार झाले. परंतु त्यांच्यापैकी दरेकजण मध्यरात्रीच्या सुमारास ते विचित्र आवाज ऐकू येऊ लागल्यावर घाबरून मध्येच उठून पळून गेले.

हे सर्व पाहून आता आपल्या मुलाला बघण्याचे भाग्य आपल्याला लाभणार नाही असे जमिनदाराला वाटू लागले.

जमिनदाराच्या वाड्याच्या मागील बाजूला मोठी भिंत होती. त्या भिंतीजवळ एका गरीब बाईचे घर होते. तिला दोन मुली होत्या. मोठी मुलगी एक दिवशी जमिनदाराला भेटून म्हणाली–"मला शंभर सुवर्णमुद्रा मिळणार असतील तर मी रात्रभर राहून

जमिनदार तिला म्हणाला–"मुली, पैशाच्या मोहाला बळी पडून आपला जीव धोक्यात टाकू नकोस."

"आम्ही गरीब आहोत. आम्हांला कसली भीती?" मोठी मुलगी म्हणाली.

"ठीक, तरमग तू आज रात्री येऊन बस दिवाणखान्यात आणि काय काय झाले ते सकाळी येऊन सांग. म्हणजे मी उद्या तुला शंभर सुवर्णमुद्रा देईन." राजा म्हणाला.

त्या गरीब बाईच्या मोठ्या मुलीने त्या रात्री खाण्यापिण्यासाठी आवश्यक सिधा जमिनदाराकडून मागून घेतला आणि [illegible]न्यात जाऊन बसली. तिला कसलीच भीती वाटली नाही. तिच्या बाजूला पण कोठे भितीचा मागमूस दिसला नाही.

सर्व सामान सुव्यवस्थित मांडून ती स्वैपाक करू लागली. त्यातच बराचसा वेळ निघून गेला. स्वैपाक होई होईतो मध्यरात्रीची वेळ झाली. त्याच वेळी तिला कोणी तरी कण्हत असल्याचा भास झाला. खाटेच्या मागे तिने कोणी दिसते का पाहिले. थोड्या वेळाने एक तरुण युवक तिच्याकडे येत असलेला तिला दिसला.

त्याने जवळ येऊन तिला विचारले–"तू स्वैपाक करते आहेस असे दिसते. कोणा-करिता हा स्वैपाक करते आहेस?"

"कोणासाठी म्हणजे? आपल्यासाठी." त्या मुलीने त्याच्या प्रश्नाबद्दल तिला राग आल्यासारखे दाखवून उत्तर दिले.

"हे ताट आणि वाढलेले भोजन केवळ खाण्यासाठी आहेत?" तरुणाने पुन्हा विचारले. [illegible] त्याच्या आवाजात संकोच स्पष्ट होता.

"आपल्या कोणासाठी? सर्वांसाठी!" मुलगी बरेच हसत म्हणाली.

"रायच ही ताट आणि अन्न कोणासाठी?" त्या तरुण युवाने विचारले.

"खाण्यासाठी. का?" ती मुलगी जरा हसून म्हणाली. त्या तरुण मुलाने एकदा तिचे स्वागत घेतला व अदृश्य झाला.

सकाळी उजाडल्यावर मुलीने रात्री पाहिलेले व घडलेले सर्व जमिनदाराला कळविले आणि शंभर सुवर्ण-मुद्रा घेऊन निघून गेली.

परंतु तेवढ्याने जमिनदाराचे समाधान कसे होणार? त्याला वाटू लागले की तो तरुण युवक त्याचा मुलगा असेल कशावरून? परंतु त्याने प्रत्यक्ष त्याला पाहिले असते. म्हणून त्याने पुन्हा आणखी दवंडी पिटविली की जो कोणी त्याच्या हरवलेल्या मुलाला दाखवून देईल त्याला एक मोठे इनाम दिले जाईल.

ती दवंडी ऐकून म्हातारीने आपल्या धाकट्या मुलीला जमिनदाराकडे पाठविले. ती जमिनदाराला भेटून म्हणाली–"मी आपल्या इच्छेप्रमाणे दिवाणखान्यातल्या त्या मुलाला वाचवायचा प्रयत्न करीन." जमिनदाराने तिला प्रयत्न करून पाहण्याची परवानगी दिली.

त्या रात्री त्या मुलीने आपल्या मोठ्या बहिणी सारखेच खाण्यापिण्यासाठी शिधा व झोपण्यासाठी खाट व बिछाना वगैरे घेतला आणि रात्री दिवाणखान्यात जाऊन बसली. तिने स्वैपाक वगैरेला सुरवात केली. स्वैपाक झाल्यावर ती ताटवाटी घेऊन जेवणाची तयारी करू लागली त्याच वेळी कोणी तरी चालत येत असल्याचा भास तिला झाला. तिने मान वर करून मागे वळून पाहिले तर एक तरुण मुलगा जवळ उभा असलेला तिला दिसला. त्याने तिला विचारले–"हा स्वैपाक कोणासाठी?"

त्या मुलाचा आवाज तिला गोड वाटला. त्याचा केविलवाणा चेहरा पाहून तिला त्याची कीव आली. ती म्हणाली–"मी माझ्या साठीच स्वैपाक करते आहे, पण मी तुला पाहिजे तर वाढीन."

हे ऐकून त्या मुलाला आनंद झाल्यासारखा तिला भासला. त्याने पुढे विचारले–

"हे ताट व हा वाडगा कोणासाठी?" त्या तरुण मुलाने विचारले.

"माझ्यासाठी आहेत. पण तुला मी वाढीन." ती मुलगी म्हणाली.

"ही खाट कोणासाठी आहे?" त्या मुलाने विचारले.

"माझ्यासाठीच आहे." ती मुलगी म्हणाली. "पण तुला पाहिजे असेल तर तुला झोपायला हरकत नाही." या खेपेस मुलाच्या चेहऱ्यावर स्मित झळकू लागले. तो म्हणाला–"मी तुझा फार आभारी आहे."

तोपर्यंत स्वैपाक झालेला होता. ती त्याला वाढू लागली. तेव्हां तो तरुण तिला म्हणाला–"पण थोडा वेळ थांब. माझ्यावर उपकार करणाऱ्याचे आभार मानून मी येतो." असे सांगून तो तरुण उठला आणि दिवाणखान्याच्या मधोमध जमिनीखाली निघून गेला. एकाएकी जमिनी खाली एक मोठे भुयार दिसले आणि आतून फुलांचा गोड वास येऊ लागला.

ती तरुण मुलगी त्या भुयाराच्या तोंडाजवळ येऊन उभी राहिली. नंतर त्या मुलावर कोणकोणती संकटे ओढवतात हे जमिनदाराला सांगता यावे यासाठी ती त्या भुयारात खाली उतरली.

त्या भुयारात तिला एक विचित्र नवे जग पहायला मिळाले. तेथे एक सुंदर ओढा वहात होता. त्या ओढ्याचे पाणी सोन्याच्या ओढ्यासारखे वाटले तिला. ओढ्याच्या काठी माणिकासारखे हिरवे गवत पसरले होते. जिकडे पहावे तिकडे सुवर्णाची शिखरे असलेले डोंगर दिसत होते आणि फुलांनी बहरलेली फुलझाडे दिसत होती.

तो तरुण मैदानातून चालत चालत एका जंगलात जाऊन पोचला. त्या जंगलात सर्व झाडे सोन्याची होती. झाडावर बसलेले पक्षी त्याला पाहून त्याच्या चारी बाजूला जमा झाले. काही पक्षी त्याच्या खांद्यावर,

काही दिवसावर व काही हातावर मोजत बसले. अणुकाही त्यांची त्या मुलाला आनंदीत ओळख होती. तो तरुण त्या पक्ष्यांशी काही तरी बोलून पुढे निघाला. ती मुलगी त्याच्या पाठोपाठ पुढे निघाली.

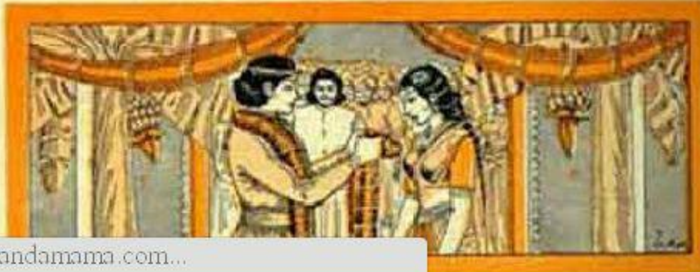
आणखी एक मैदान पार करून दोघे एका चांदीच्या झाडाच्या रानात येऊन पोचले. तेथे त्या तरुणाला अनेक जनावरांनी घेरले. त्या तरुणाने प्रेमाने त्यांना गोंजारले व विचारपूस करून निरोप घेतला. अशा-तऱ्हेने त्याने सर्व प्राणीमित्रांचा एकेक करून निरोप घेतला आणि परतला. त्याच्या पाठोपाठ ती मुलगी पण परत आली. दोघे दिवाणखान्यात परत येऊन पोचले तेव्हां भुयाराचे तोंड पुन्हा असे बंद झाले की तेथे पूर्वी भुयार होते असे कोणाला वाटणार देखील नाही.

"आता मला जेवायला वाढशील ना?" त्या तरुण मुलाने विचारले. दोघे मिळून जेवायला बसले. तो तरुण झोपायला त्या खाटेवर येऊन आडवा झाला. ती तरुण मुलगी ताट वाट्या धुऊन पुसून परत आली तेव्हा पर्यंत त्या तरुण मुलाला झोप लागली होती. ती मुलगी खाली जमिनीवर झोपली.

सकाळी उजाडले तेव्हां सुद्धा दोघे झोपलेलीच होती. जमिनदाराने भीत भीत दिवाणखान्यात पाऊल टाकले आणि पाहतो काय. एक तरुण मुलगा खाटेवर व मुलगी खाली जमिनीवर झोपली आहे. त्याने आपल्या मुलाला लगेच ओळखले.

त्या दिवशी त्याच्या वाड्यात मुलाला अणुकाही पुनर्जन्मच मिळाला अशा थाटाने एक मोठा उत्सव झाला. तो मुलगा म्हणाला—"ह्या मुलीने मला पाताळा तून पुन्हा मानव जगतात येण्यास मदत केली आहे, तिच्याशीच मी लग्न करीन."

जमिनदाराने मान्यता दिली व त्याप्रमाणे थाटामाटाने दोघांचे लग्न झाले.

व्याजबट्टा करणारा

[illegible]

सिंदबादच्या सफरी

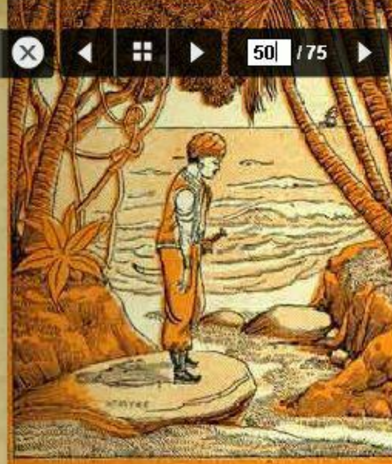
सिंदबाद तीन चार वर्षे चैन करीत बगदादला राहिला. नंतर त्याला करमेनासे झाले. नवे देश पाहून यायची हुक्की त्याला झाली. देशाटन फुकटात होत नसते. म्हणून तो बाजारात व्यापार करण्या लायक माल विकत घेऊन आला. त्याने मालाची बांधाबांध करून घेतली आणि सर्व सामान घेऊन बंदरात आला.

त्याच दिवशी बंदरात एक उत्तम जहाज आले होते. त्याच जहाजात या वेळी जायचे त्याने ठरविले. त्या जहाजात त्याच्या ओळखीचे काही व्यापारी पण परदेशात व्यापारासाठी जात होते. सिंदबादने आपले सामान जहाजावर चढविले. मित्रमंडळी बरोबर या खेपेचा प्रवास मजेत होणार असे पण त्याला वाटले.

जहाज निघाले. जागोजागी थांबून निर-निराळ्या बेटात माल विकून व नवा माल खरेदी करून जहाज पुढे जात होते. सुमारे पाच आठवड्याचा प्रवास मजेत झाला. व्यापाऱ्यांना या सफरीत फायदा पण पुष्कळ झाला. शेवटी जहाज एका बेटाला लागले.

ते एक निर्जन बेट होते. परंतु त्या बेटात मोठ मोठी उंच झाडे पुष्कळ होती. झाडांवर निरनिराळ्या रंगाचे पक्षी रहात होते. जिकडे पहावे तिकडे ओढे व डोंगरी झरे वहात होते. एकंदरीत नैसर्गिक सौंदर्य मनोहर होते. या पृथ्वीवरचा जणुंकाही स्वर्गच इतके सुंदर होते ते बेट.

व्यापारी बेटावर उतरून नैसर्गिक सौंदर्य पहात हिंडू फिरू लागले. सिंदबाद खाऊन पिऊन ओढ्याच्या काठी एका झाडाच्या सावलीत विसावा घेत बसला. नंतर गालिच्या सारख्या हिरव्या गवतावर पडून त्याने विश्रांती घेतली. थोड्या वेळाने त्याला झोप लागली.

त्याची झोप मोडली तेव्हा त्याला त्याचे साथी मित्र कोणीच दिसले नाही. बंदरात जहाज पण नव्हते. दूर समुद्रात त्याचे जहाज व जहाजाची मोठमोठी शिडे त्याला दिसली. जहाजातले लोक सिंदबाद मागे राहिला असेल ही गोष्ट पार विसरून गेले.

सिंदबादचा धीरच खचला. त्याचा सर्व माल त्या जहाजावर होता आणि तो एकटा त्या निर्जन बेटावर राहिला होता. त्याला आपल्या विचित्र दैवगतीचे आश्चर्य वाटत होते. प्रत्येक वेळी भाग्य असे पाठ फिरवू लागले तर माणसाने तरी काय करावयाचे? मागच्या खेपेला आपण कसे तरी सुखरूप स्वदेशी पोचलो. या खेपेस पोचू का? पण याचे उत्तर तरी काय मिळणार?

त्याला स्वतःच्या या दीनवाण्या स्थिती-बद्दल रडू कोसळले. त्याने आपले कपाळ बडवून घेतले. बगदादला चैनीत मुलांबाळां-बरोबर आपण रहात होतो आणि पुन्हा परदेश पाहण्याची दुर्बुद्धी आपणांस कोठून व कशी काय झाली? आता नशिबात असेल ते भोगावेच लागेल.

अशातऱ्हेने स्वतःच्या नशिबाला दोष देत तो बराच वेळ एका जागी बसून राहिला. नंतर थोडा धीर धरून ज्या बेटावर तो उतरला आहे होता, त्यावर पाणी व अन्न पोटभर मिळेल की नाही हे तरी पहावे असा विचार करून तो बेटावर हिंडू लागला. झाडावर फळे खूप होती. परंतु त्याच बरोबर त्याला एका गोष्टीची भीती वाटू लागली. या बेटावर जंगली श्वापदे तर नसतील? एखादे जनावर समोर येऊन उभेच राहिले तर काय करावयाचे? म्हणून तो एका उंच झाडावर चढला व नजर जात होती तितक्या दूर पाहून कोणी क्रूर जनावरे तर नाहीत ना कोठे, हे पाहू लागला.

त्याला नजर जाई तिकडे फक्त डोंगर, झाडे व पक्षी येवढे दिसत होते. एका जागी त्याला एक लंबगोल पांढऱ्या शिळे सारखे काही तरी दिसले. ते काय आहे हे पाहण्याची अनावर इच्छा त्याच्या मनात उत्पन्न झाली. म्हणुन सिंदबाद झाडावरून खाली उतरला आणि ज्या बाजूला त्याला ती विचित्र वस्तु दिसली होती त्या दिशेने चालू लागला. वाटेत कोणी क्रूर जनावर आडवे तर येणार नाही ना, ही धास्ती पण वाटत होती. तरी धीर करून तो त्या जागी येऊन पोचला. ती शिळा होती की घर होते की आणखी काही हे त्याला कळेना. त्याने त्या वस्तूच्या चारी बाजूला तीन चारदा प्रदक्षिणा घालून पाहिले. कोठे खिडकी, दरवाजा किंवा साधे भोक सुद्धा त्याला दिसले नाही. त्याने त्या वस्तूवर चढण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. परंतु त्या वस्तूवर त्याचे पाय घसरत होते. त्याने पावले मोजून त्या वस्तूला प्रदक्षिणा घालून पाहिली, बरोबर शंभर पावले झाली.

कोणाचे तरी हे नक्कीच घर असावे आणि याच्या आत शिरायला कोठे तरी चोर दरवाजा सुद्धा असला पाहिजे. काय

करावे असा विचार करीत तो उभा असता, एकाएकी सूर्य मावळल्यासारखा काळोख पडला. उन्हाळ्याचे दिवस होते, म्हणून पावसाळ्यातल्या ढगांसारखे एकाएकी बादळा मागोमाग आकाशात ढग येण्याची शक्यता पण नव्हती. त्याने वर मान करून आकाशाकडे पाहिले. तेव्हां त्याला एक ढगाएवढा मोठा पक्षी दिसला. त्याचे पंखच ढगासारखे मोठमोठे होते. त्या पक्ष्याला पाहूनच सिंदबादचा धीर खचला.

आपल्याला भ्रम तर झाला नाही, असे एक वेळ त्याला वाटले. पण त्याला थोर गिधाडांच्या जातीच्या पक्ष्यांची आठवण

झाली. व्यापाऱ्यांच्या तोंडी त्याने एकदा ऐकले होते की गरुडासारखे डोंगराएवढे काही पक्षी समुद्रातल्या कोणत्या तरी बेटात राहतात असे त्याने ऐकले होते. त्यांच्या पैकीच हा एक पक्षी असावा असे त्याला वाटले. हे पक्षी तर हत्तीला सुद्धा उचलून घेऊन जातात म्हणे. तरमग त्याने एक पांढरी शिळा पाहिली होती ते याच पक्ष्याचे अंडे तर नसेल, अशी एक शंका त्याच्या मनात आली आणि तीच शंका खरी ठरली. कारण तो पक्षी सरळ त्या अंड्यावर येऊन बसला आणि आपल्या पंखाखाली ते अंडे झाकून ठेवून तेथेच झोपी गेला.

ज्या वेळी पक्षी आकाशातून जमिनीकडे येत होता त्या वेळी सिंदबाद जमिनीवर उपडा तोंड झाकून पडून राहला. त्या पक्ष्याचा एक पाय एकाद्या झाडा एवढा मोठा होता. सिंदबादने आपली पगडी डोक्यावरून काढली व दोरखंडासारख्या तिच्या लांब पट्टीने स्वतःला त्या पक्ष्याच्या पायाला बांधून घेतले. त्यात त्याचा एक हेतू होता. तो पक्षी नक्कीच कोठे तरी उडून जाणार आणि त्याच्या बरोबर आपल्याला त्या निर्जन बेटावरून सुटका मिळेल असा त्याने विचार केला.

सिंदबादने स्वतःला त्या पक्ष्याच्या पायाला बांधून घेतले ते त्या पक्ष्याला कळले सुद्धा नाही. तो पक्षी रात्रीच उडाला तर काय करायचे, असा विचार करून सिंदबाद त्याच अवस्थेत रात्रभर जागत राहला. पण सुदैवाने तो पक्षी उजाडल्या-वर एकदा ओरडून उडू लागला. तो पक्षी बराच वेळ उडत राहल्यावर एका खडकावर उतरला. तो पक्षी पुन्हा उडू लागण्यापूर्वी सिंदबादने स्वतःला सोडवून घेतले.

तो पक्षी पुन्हा उडाला तेव्हां सिंदबादला पक्ष्याच्या पायात एक मोठा काळा अजगर

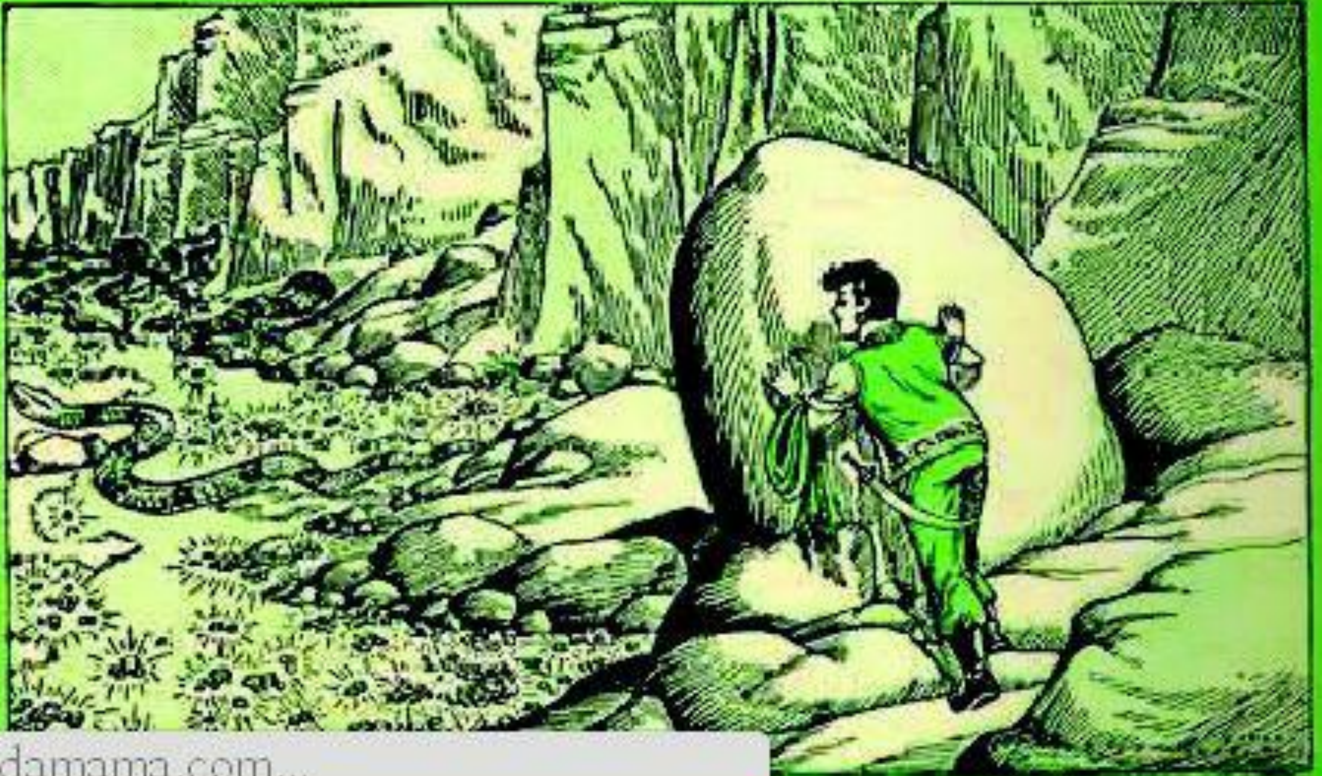

दिसला. त्याला पहिल्याने ती एक रानटी वेल असावीशी वाटली होती.

सिंदबादने एकदा चारी बाजूला दृष्टि फिरवून पाहिले तेव्हां भीतीने त्याचा चेहरा पांढरा फट्ट झाला. कारण तो उतरला होता ते एक मोठे खोरे होते. त्याच्या चारी बाजूला उंच उंच डोंगर होते. डोंगर कडधासारखे खोऱ्याच्या दोन्ही बाजूला सरळ उभे होते. त्यांच्यावर चढून वर जाणे अशक्यच होते. त्या खोऱ्यात पाण्याचा एक थेंबही नव्हता. त्या डोंगरात गवत नव्हते की वनस्पती पण नव्हते. म्हणजे उपाशी मरावे लागणार हे निश्चितच होते. अर्थातच तो एका संकटातून स्वतःला वांचविण्याच्या प्रयत्नात दुसऱ्या संकटात येऊन सापडला होता.

तरी सिंदबाद स्वतःच्या मनाला धीर देऊन त्या खोऱ्यात हिंडू लागला. त्या खोऱ्यात जे खडक होते त्यात त्याला हिऱ्या माणकांचे ढीग जागो जागी दिसले. पण ते ढीग पाहून त्याला आनंद झाला नाही. कारण हिरेमाणके खाऊन का त्याचे पोट भरणार होते? त्याही पेक्षा भयंकर गोष्ट म्हणजे मोठ मोठे साप त्या हिऱ्यांच्या मधून हिंडत असलेले त्याला दिसले.

"अरे, असा एकेक हिरा एकेक लाख रुपयाला मिळणार नाही. मी मोठमोठ्या व्यापाऱ्यांकडेदेखील इतके मोठे हिरे कधी पाहिले नाहीत. राजाच्या खजिन्यात सुद्धा एवढे मोठे हिरे मिळणार नाहीत."

इतक्यात आणखी काही व्यापारी तिकडे आले. त्यांनी सिंदबादच्या तोंडी हिऱ्याच्या खोऱ्याचे व त्यात त्याचा जीव कसा धोक्यात सापडला व कसा वाचला याचे रसभरीत वर्णन ऐकले व त्यांनी इतक्या संकटांतून वाचून आल्याबद्दल सिंदबादचे मनःपूर्वक अभिनंदन केले.

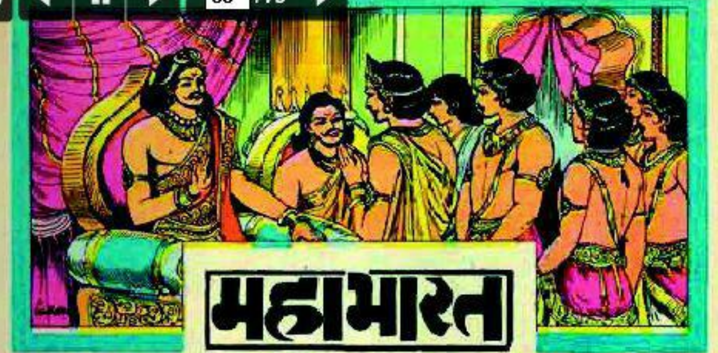
सिंदबाद व्यापाऱ्यांबरोबर ते उतरले होते तिकडे गेला. आपली भूक व तहान भागवून दोन रात्री व दोन दिवस त्याने झोप काढली. तिसऱ्या दिवशी सर्व जहाजातून स्वदेशी निघाले. वाटेत ते एका जागी कर्पूर द्वीपात पोंचले. तेथे कापुराच्या झाडाखाली उन्हाळ्यात सुद्धा थंडगार हवेचा आनंद मिळतो. त्या झाडाची साल काढून तिचा रस काढतात व त्या पासून कापूर तयार करतात.

त्या बेटात सिंदबादला एक राक्षसी गेंडा दिसला. पण आश्चर्य म्हणजे तो शाकाहारी होता. तरी भयंकरच होता. त्याच्या नाकावरचे शिंग होते त्याने तो एका हत्तीला सहजी ठार करून आकाशात उडवू शकला असता.

सिंदबाद कर्पूर द्वीपात काही दिवस राहिला. तेथे जवळचे काही हिरे विकले आणि सोने व चांदी विकत घेतली. तेथून अनेक बेटे देश व शहरे पहात शेवटी बगदादला परत आला. तेथे बरेच दिवसा-नंतर आल्याने तो आनंदाने राहिला. त्याला भेटायला त्याची मित्रमंडळी येत व त्याच्या सफरीचा वृत्तांत ऐकून चकित होऊन जात.

अशा तऱ्हेने सिंदबादची दुसरी सफर संपली.

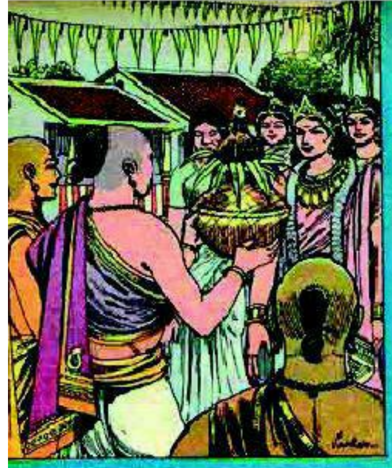

महाभारत

पांडव कुंतीमातेबरोबर वारणावतास जायला निघाले. त्यांच्यासाठी धृतराष्ट्राने रथ तयार ठेवले होते. निघण्यापूर्वी पांडवांनी भीष्म, धृतराष्ट्र, विदुर, द्रोण, कृपाचार्य, बाल्हिक, सोमदत्त वगैरे सर्व वडीलधाऱ्यांस नमस्कार करून त्यांचा आशीर्वाद घेतला. नंतर अणु काही फार दिवसांनी सर्वांना त्यांची भेट होऊ शकेल अशा तऱ्हेने निघाले.

त्यावेळी काही ब्राह्मण धृतराष्ट्र, दुर्योधन आदिकांच्या रागलोभाची पर्वा न करता पांडवांच्या बरोबर निघाले व म्हणाले— "हा आंधळा राजा महापापी आहे. बिचाऱ्या पांडवांनी कधी कोणाचे वाईट केले नाही की इच्छिले नाही. त्यांच्या वडिलांनी त्या सिंहासनावर बसून राज्य केले आणि ते राज्य वाढविले पण. मग ते राज्य त्यांना कां मिळू नये? आणि हे तरी काय, युवराज युधिष्ठिर तरी सहजी राज्ये सोडून जायला कसा काय तयार झाला? अशा पापी राजाच्या राज्यात आम्ही तरी कशाला रहावयाचे? आम्ही सुद्धा पांडवांच्या बरोबर जातो, वारणावताला. जेथे पांडव रहातील तेथेच जाऊन आम्ही राहातो. या अंधेर नगरीत आम्हाला नाहीं रहायचे."

ते म्हणाले ते युधिष्ठिराने ऐकले व त्या ब्राह्मणांना बोलावून नम्रपणे म्हणाला— "आमचे काकाच आता आम्हांला वडील. ते सांगतील ते करण्यातच आमचे हित आहे. तुम्ही सुद्धा आमचे हितैषीच आहा.

म्हणून तुम्ही आम्हांला आशीर्वाद देऊन निरोप देण्याची कृपा करावी." अशातऱ्हेनें त्या सर्वांची समजूत घालून युधिष्ठिराने त्यांना परत पाठविले.

ब्राह्मणमंडली परतल्यानंतर पांडव पुढे निघाले. त्यांच्याबरोबर काही अंतर विदुर चालत गेला. तो युधिष्ठिराला म्हणाला– "तुमच्यासाठी वारणावताला लाखेचे घर बांधून ठेवले जात आहे. शत्रूचा एक मनुष्य तुमच्याबरोबर त्या घरात राहणार आहे. लाखेच्या घराला आग लावण्यासाठी त्याची नेमणूक झाली आहे. म्हणून तुम्ही सावध रहा. तुमच्या पैकी एकाने लाखेच्या घरातून बाहेर दूर जंगलापर्यंत भुयाराची चोर वाटपाहून तयारी करून ठेवावी. जंगलांत पोचल्यावर नक्षत्रांच्या मदतीने तुम्हांला दिशा कळतील. तुम्ही कोठेंतरी अज्ञात जागी जाऊन रहा." या सर्व गोष्टी गुप्तपणे युधिष्ठिराला समजावून सांगून विदुर निघून गेला.

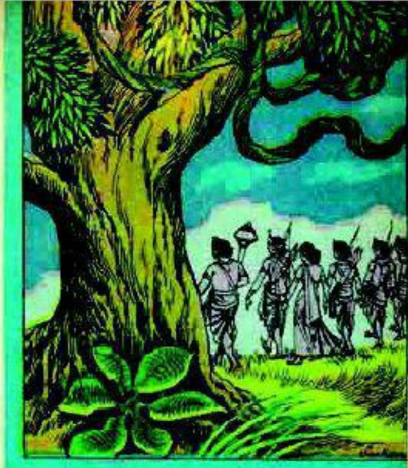
त्यानंतर कुंतीने युधिष्ठिराला विचारले– "कायरे सांगितले विदुरभावजींनी तुला एवढे?" त्यावर युधिष्ठिर तिला व आपल्या भावंडांना म्हणाला–"वारणावतात आगबीग लागण्याची भीती आहे. म्हणून आपण सर्वांनी सावधगिरी बाळगून रहावे. आणखी असे देखील सांगितले की आम्ही निराळेच राहून आपले राज्य मिळविण्याची खटपट करावी."

पांडव कुंतीबरोबर श्रावण शुक्ल अष्टमीच्या दिवशी रोहिणी नक्षत्र असता वारणावतास पोचले. पांडव येणार असल्याची वार्ता प्रथमपासूनच माहीत असल्याने वारणावताचे नागरिक त्यांच्या स्वागतासाठी आले. सर्व नगर तोरणांनी, फुलांनी आणि रांगोळी घालून छान सजविण्यात आले होते. पांडवांनी नगरात प्रवेश केला आणि गोरगरीबांना दानधर्म केला आणि नंतर ब्रह्मवृंदाला सुद्धा दान देऊन संतुष्ट केले.

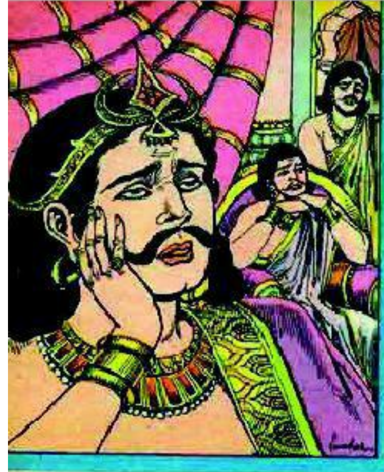
मध्य रात्रीच्या सुमारास भीमाने पूर्वी ठरल्याप्रमाणे आपल्या चौघां बंधूंना व कुंतीला जागे केले. भीमाने पुरोचन झोपत असे त्या खोलीला सर्वात प्रथम आग लावली आणि तो सर्वांना बरोबर घेऊन भुयाराच्या वाटेने पळून गेला. भुयार खणणाऱ्याच्या हाती पंचपांडव व कुंती सुखरूप लाक्षागृहा बाहेर पडल्याची बातमी विदुराला कळली.

जंगलाच्या वाटेने रात्रीच्या वेळी कुंतीला चालणे अशक्य झाले, तेव्हां भीमाने तिला आपल्या खांद्यावर उचलून घेतले. इतरांना पण पाळी पाळीने दुसऱ्या खांद्यावर घेऊन भीम व पांडव कुंतीसह जंगलाबाहेर गंगेकाठी येऊन पोचले.

तेथे विदुरानेपहिल्या पासूनच एका नावेची व्यवस्था करून ठेवली होती. नावाडी स्वतःच पुढे येऊन नावेत बसायला सांगू लागला. त्याच्या बोलण्यावरूनच पांडवांना विदुराने सगळी व्यवस्था करून ठेवल्याचे कळले. सर्व पांडव कुंतीसह नावेत बसले. गंगा नदी पार केल्यावर पांडवांनी विदुराला कळविण्यासाठी जो निरोप सांगितला तो घेऊन नावाडी हस्तिनापूरला निघून गेला.

रात्र अजून संपली नव्हती. नक्षत्रांवरूनच दिशा कळत होत्या. ते दक्षिणेकडे निघाले. थोडे अंतर चालून गेल्यावर भीमाशिवाय बाकी सर्व इतके दमून गेले की एक पाऊल देखील पुढे टाकणं त्यांना शक्य नव्हते. रात्रभर त्यांना झोप नव्हती. जंगलाच्या वाटेने काटेकुटयात चालून सर्व दमून गेले होते. म्हणून भीमाने सर्वांना उचलून घेतले आणि चालू लागला. नंतर सर्वांना एका जागी उतरायला सांगून थोडा वेळ दम घेतल्यावर कुंती भीमाला म्हणाली– "तहान लागली आहे रे, भीमा, सर्वांना." तेव्हां भीम पुन्हां सर्वांना उचलून घेऊन पुढे

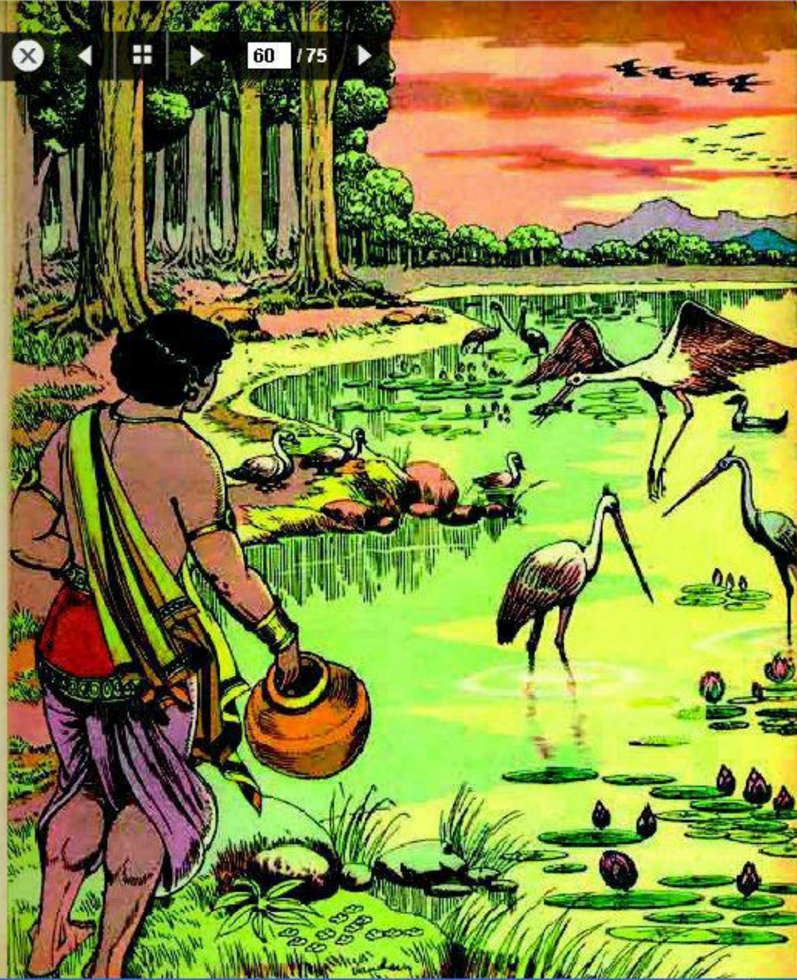
निघाला. एका वडाच्या झाडाखाली सर्वांना विश्रांती घ्यायला सांगून भीम पाण्याच्या शोधार्थ निघाला. त्याला एका बाजूने पक्ष्यांची किलबिल ऐकू आली. त्या दिशेने भीम निघाला. थोड्या अंतरावर त्याला एक सरोवर दिसले. भीमाने सरोवरात स्नान केले आणि पोटभर पाणी पिऊन आईसाठी व भावंडांसाठी पाणी घेऊन निघाला. परंतु सर्वांना गाढ झोप लागली होती.

अशा संकटसमयी सर्वांना इतकी झोप लागली आहे, याचा अर्थ सर्व दमून गेले आहेत. त्याने असा विचार करून कोणाला जागे केले नाही.

तिकडे वारणावतात पांडव उतरले होते त्या महालाला आग लागल्याची भयंकर वार्ता पसरली. लोकांची गर्दी जमली. ज्याने भुयार खणले होते त्याने आग विझविण्याचे सोंग करून भुयाराचे भोक कोणाच्या लक्षात येणार नाही अशा शिताफीने बुजवून टाकले. पुरोचन, दासी व तिची पाच मुले जळून गेली होती. लोकांना वाटले की पुरोचन व कुंतीसह पंच पांडव जळून गेले.

ती बातमी हास्तिनापूरला जाऊन पोचली. पंच पांडव कुंतीसह जळून गेल्याची बातमी ऐकून धृतराष्ट्र बेशुद्धच झाला. विदुराने इतरांबरोबर रडण्याचे सोंग केले.

पांडव ज्या जंगलांत झोपले होते त्या जंगलात हिडंब नावाचा एक राक्षस रहात असे. तो काळा कुट्ट व गले लठ्ठ होता. त्याचे डोळे पिवळे होते. आकृती भयंकर होती. ढगाएवढे पोट होते त्याचे व लाल लाल मिशा होत्या त्याला. तो नरभक्षक राक्षस होता. आहाराच्या शोधार्थ तो एका शाल वृक्षावरून पांडवांना त्या वडाच्या झाडा जवळ झोपलेले पाहून आला. जिभल्या चाटीत आनंदाने तो आपली बहीण हिडिंबा होती तिथे जाऊन तिला म्हणाला—" वडाच्या

झाडाखाली पांच जण झोपले आहेत. त्यांना आपण आज खाऊया व रात्रभर खूप नाचू व खेळू या."

हिडिंबा आनंदाने उड्या मारीत वडाच्या झाडाजवळ आली. तिने निद्रामग्न युधिष्ठिर, अर्जुन, नकुल, सहदेव व कुंती आणि पाहारा देत बसलेल्या भीमाला पाहिले. हिडिंबा भीमाच्या सौंदर्यावर भाळली आणि ती ज्या कामासाठी आली होती ते सर्व विसरून गेली. परंतु थोड्या वेळाने तिला भावाने ज्या कामासाठी पाठविले होते ते आठविले. परंतु त्या सुंदर लोकांना मारून खाण्या पेक्षा त्यांच्या बरोबर राहल्याने दिवस जास्त आनंदात जातील, असे तिला वाटले.

लगेच हिडिंबाने सुंदर रूप धारण केले आणि लाजत लाजत भीमाजवळ येऊन उभी राहली आणि गोड शब्दात त्याला विचारले– "कोण तुम्ही? कोठून आलात? या जंगलात कसं काय येणं झालं? ही झोपणारी मंडळी कोण? ही सुंदर दिसणारी वृद्ध स्त्री कोण? या जंगलात हिडिंब नावाचा एक महा बलशाली राक्षस राहतो. तो माझा भाऊ आहे. तो स्वभावाने क्रूर आहे आणि यांना पाहून गेला आहे. हे सर्व निश्चितपणे कसे काय झोपले आहेत? सर्वांना ठार करून खायला घेऊन येण्यासाठी त्याने मला इकडे पाठविले आहे. परंतु तुम्हांला पाहून कोणाला ठार करण्याची इच्छाच माझ्या मनात उरली नाही. तुम्ही माझ्या इच्छेप्रमाणे वागून मला संतुष्ट केलेत तर मी कोणाच्याही अंगाला हात लावणार नाही व तुम्हां सर्वांचे माझ्या भावापासून रक्षण करीन. तुम्हां सर्वांना मी स्वेच्छागमन नामक मंत्राच्या बळाने सुरक्षित जागी पोचती करीन. त्या जागी मी तुमच्या बरोबर निश्चिपणे तुमची पत्नी म्हणून विहार करीन. माझी एवढी इच्छा पुरी करा."

गांधींचे चरित्र

[१०]

गांधीजींनी १० फेब्रुवारी रोजी, स्मट्स बरोबर जो समेट केला होता त्या प्रमाणे भारतीयांत सर्वांत प्रथम आपल्या नावाची नोंदणी करण्यासाठी गांधीजी घरून निघाले. कचेरीत प्रवेश करतांना त्यांना कचेरीबाहेर काही पठाणांचे काही तरी गलबत चालू असल्याचे दिसले. त्यांच्या पैकी एक जण मीर आलम नावाचा महा धूर्त उंचीचा पठाण गांधीजींचा पक्षकार होता. गांधीजींनी त्याला जवळ बोलावून विचारपूस केली. तो मागे पुढे करू लागला आणि गांधीजींच्या पाठोपाठ चालू लागला. गांधीजी फान ब्राडन नावाच्या गल्लीत वळताच तो पुढे येऊन विचारू लागला– "कोठे निघालात?"

गांधीजींकडून उत्तर येण्यापूर्वीच पठाणांनी त्यांना मारहाण करण्यास सुरवात केली. "हे राम!" म्हणत गांधीजी बेशुद्ध होऊन पडले. त्या दिवशीच गांधीजींची जीवनयात्रा संपली असती, परंतु गांधीजींचे काही अनुयायी व काही गोरे मित्र सर्वांनी मिळून गांधीजींना वाचविले.

रक्तबंबाळ झालेल्या गांधीजींना उचलून लोकांनी एका दुकानात नेले. शुद्धीवर येताच गांधीजींनी विचारले–"मीर आलम कोठे आहे?" त्याला पोलिसांनी पकडून नेल्याचे लोकांनी सांगितले तेव्हां गांधीजी म्हणाले–"त्याला सोडून द्यायला हवे होते."

गांधीजींना त्यांच्या एका मित्राने आपल्या घरी ठेवून घेतले व दहा बारा दिवस त्यांची सेवाशुश्रूषा करून त्यांना बरे केले.

गांधीजींच्या तब्येती संबंधी चवकशी करण्यासाठी त्यांच्या मित्रांची व अनुयायांची रीघ लागे. तब्येत सुधारल्यावर